

Prens Kuza'dan Prens Karl'a: 1866 Romanya Krizi Karşısında Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu

From Prince Cuza to Prince Karl: Russia and the Ottoman Empire In the Face of
Rumanian Crisis of 1866

Özhan KAPICI*

Öz

Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında XIX.yüzyılda süregelen bölgesel sorunlardan birisi Tuna Prenslıklarının geleceği meselesiydi. Yüzyılın ikinci yarısında Romenlerin bağımsızlık yönünde attıkları adımları her iki devlet de yakından takip etmekteydi. Paris Antlaşması'ndan sonra Rusya ve Bâbüâli, bu sorun karşısında ortak tavır almışlardı. Âli Paşa ve Gorçakov, Romanya'nın bağımsızlaşmasına muhalif bir politika benimsediler. Bununla birlikte her iki devlet de kendi çıkarları doğrultusunda ve farklı gerekçelerle bu bağımsızlığa karşı çıkmaktaydılar. Fransa'nın desteğini alan Romanya, bağımsızlık yönünde adımlar attıkça süzereni Bâbüâli ve sınırdaşı Rusya'nın muhalefetiyle karşılaştı. Bağımsızlık yolundaki en önemli stratejilerden birisi, prensliklerin birleşmesini sağlayan Prens Kuza'ya karşı 1866 Şubatı'nda içeriden gelen darbe sonrasında ülke tahtına yabancı bir prens getirilmesi yönünde Romen siyasetçilerin aldıkları kararların uygulanmasına engel olmaktı. Her iki devlet de bu konuda özellikle Fransa'nın Romenlere olan desteği karşısında uluslararası hukuk kuralları ve antlaşmaların saygınlığını öne sürerek direndi. 1866 Baharında Paris'te toplanan konferansta konu tartışıldı ancak bu konferansta Bâbüâli lehine bir sonuç çıkmadı. Bâbüâli, izlediği politikada Batılı müttefiklerine Rusya ile birlikte hareket ediyormuş gibi bir görüntü vermemeye dikkat ediyordu. Nisan 1866'da Prensliklerde gerçekleşen halkoylamasından birleşme ve yabancı prens kararı çıktı; ardından Romen siyasetçiler, Hohenzollern hanedanından Karl'ı kendilerine prens seçtiler. Rusya ve Bâbüâli bu kararı şiddetli bir şekilde protesto etti. Ancak Rusya, Bâbüâli'den bu konuda beklediği direnci göremediğini düşünüyordu. Nitekim Bâbüâli, Yabancı Prensın getirilmesi konusunda Fransa'nın istikrarlı siyaseti karşısında İngiltere'nin de yumuşama eğimi göstermesiyle müttefiklerine karşı dirençli bir politika izleyememiştir. 1866 Yazında Romanya konusunda Osmanlı ve Rusya'nın yanından yer alan Avusturya'nın Prusya karşısında aldığı yenilgi, İngiltere'nin bu konudaki kararını gözden geçirmesine yardımcı olmuştur. Bu krizin sonunda Bâbüâli, Karl'ın Romanya prensliğine seçilmesini tanımak zorunda kalmıştır.

Anahtar sözcükler: Tuna Prenslıkları, Kuza, Âli Paşa, Gorçakov, Karl.

Abstract

One of the repetitive regional problems between the Ottoman Empire and Russia in the 19th century was the future of Danubian Principalities. In the second half of the century, both Empires were closely observing the steps taken by the Roumanians towards independence. Russia and the Sublime Porte took a common stance against this question following the Treaty of Paris in 1856. Both states were opposing to the independence of the Principalities on account of different reasons but in favour of their own interests. As long as the Principalities

* Dr., Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, ozhank@hacettepe.edu.tr.
Bükreş'teki kısa süreli çalışmalarım sırasında yardımlarını esirgemeyen ve bazı kaynaklara ulaşmamı sağlayan Metin Ömer ve Gerhard Hilke'nin Almanca makalesini benim için tercüme eden Ömer Gezer'e teşekkür ederim.

stepped for independence relying on the French support, she encountered opposition of her suzerain the Sublime Porte and her contiguous Russia. One of the most crucial strategies on the way of independence was preventing the implementation of the decision taken by the Roumanian liberal politicians that the appointment of a foreign prince to the Principalities following the *coup d'etat* in the February of 1866 against Prince Couza who procured the unification of the Principalities. Russia and the Sublime Porte resisted to the Roumanians, who took the French support to their side, by asserting the idea that a *fait accompli* in the Principalities would infringe the international law and violate the legality of the legitimate treaties. Even if the question was in the agenda of the conference in Paris 1866, no fruitful result in favour of the Sublime Porte was acquired. The Sublime Porte was attentive not to present herself to the western allies, France and Britain, as if she was pursuing a common policy with Russia. Meanwhile, the plebiscite held in the Danubian Principalities in April 1866 resulted in the decision of the unification and the election of a foreign prince. Subsequently, Roumanian politicians elected the Karl of Hohenzollern as the prince. Russia and the Sublime Porte protested that decision vehemently. However, the resistance of the Sublime Porte against this election was too far to fulfill the expectations of Russian government. Indeed the Sublime Porte, because of the moderate policy of Britain, did not manage to show a strong resistance against the decisive policy of France supporting a foreign prince for Roumania. The Britain felt herself in a position to revise her policy following the defeat of Austria, ally of Russia and the Ottomans, from the hands of Prussia in 1866. The crisis ended with the approval of the election of Karl to the Roumanian throne by the Sublime Porte.

Keywords: Danubian Principalities, Cuza, Aali Pasha, Gorchakov, Karl.

Giriş

Paris Antlaşması'ndan sonra Tuna Prenslüklerinin birleşmesi ve Bâbüâli ile garantör devletlerin kontrolünden çıkması, Prens Kuza'nın önce otonomiye, daha sonra da tedricen bağımsızlığı hedefleyen aktif dış ve iç politikalarının en önemli sonucuydu. 1858'den 1864'e kadar geçen süreçte prensliklerin birleşmesi, büyük ölçüde tamamlanmıştı. Bu dönemde Doğu Avrupa'da Romanya meselesini yakından ilgilendiren bir diğer mesele olan 1863 Polonya isyanı konusunda büyük güçler, iki muhalif kampa ayrılmıştı: Bir tarafta İngiltere, Fransa ve Avusturya bloğu ile diğer tarafta Rusya ve Prusya bloğu bulunuyordu. Prens Kuza, birinci bloğun diplomatik yönlendirme ve tavsiyelerine daha açıktı (Çertan, 1985, s.29). Tanzimat döneminde Bâbüâli'nin adeta tabii müttefiki olarak kabul edilen birinci bloğun Kuza'ya karşı müsamahakâr yaklaşımı, Osmanlı yöneticileri tarafından Romanya meselesinin daha hassas bir şekilde ele alınmasını zorunlu kılmaktaydı. Diğer yandan Osmanlı ile Rusya arasında jeopolitik bir tampon bölge özelliğine sahip olan Memleketeyn topraklarının tıpkı 1829 sonrasında olduğu gibi yeniden Rus nüfûzu altına girmesi, Bâbüâli tarafından tercih edilebilir bir seçenek değildi. Romanya meselesinin Kırım Harbi sonrasında girift hikâyesi, tehdit altındaki Avrupa uyumunun prestiji açısından da sorun teşkil ediyordu (Riker, 1971, s.507). Kuza'nın İstanbul'dan bağımsızlaşma yönündeki teşebbüsleri, Bâbüâli kadar Rusya'yı da fazlasıyla tedirgin ediyordu. Rusya, Kırım Harbi akabinde Balkanlarda kendi kontrolü dışında gelişen ve Avrupalı devletlerin himayesini elde eden herhangi bir siyasi oluşuma ve harekete mesafeli kalmaktaydı. Yüzyılın ikinci yarısında Rus dış politikasının genel eğilim itibarıyla *idealpolitik* değil, *realpolitik*ten yana tavır aldığı görülmektedir.¹ İstanbul üzerinde Batılı güçlerin, özellikle İngiltere'nin aleyhine askerî ve diplomatik bir protektora tesis etme politikasının, Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nın resmen son bulduğu 1841'den sonra bir süreliğine askıya alındığı görülse de 1856 sonrasında yeniden gündeme geldiği dikkat çekmekteydi. I.Nikolay'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşımının tartışılabilirliğine yönelik heyecanlı çıkışlarının, Londra'nın Kıta Avrupası'ndaki güçleri de kullanarak yürüttüğü denge siyaseti karşısında pek

1 Bu bağlamda Türk tarih yazıcılığında "Rusya'nın geleneksel siyaseti" başlığı altında kaleme alınan indirgeci ve genelleyci yaklaşımların detaylandırılarak yeniden yorumlanması gerekmektedir.

bir hükümünün olmadığını Kırım Savaşı ile tecrübe eden St.Petersburg diplomatları, özellikle dengeli ve *realpolitik*ten yana tavır alan Gorçakov, 1856'dan sonra Yakın Şark'ta nüfuz kurma politikalarında Batılı güçlerin takip ettiği taktiklere daha fazla yaklaştı. Gorçakov'un yönetime gittikçe ağırlığını koyduğu Rusya, 1856'dan sonra çekildiği inziva ve toparlanma sürecinden, vakti gelmeden çıkmak niyetinde değildi.

Prens Kuza'nın kendi liderliğinde birleşik bir Romanya kurma ve bir ulus-devlet yaratma hayalleri, İstanbul ile St.Petersburg yönetimlerinin karşısında müşterek bir tehdit oluşturdu. Özellikle Fransa'nın Kuza'ya desteği, belli başlı krizlerde Batı desteğini arayan Osmanlı diplomasisini zor durumda bıraktığı gibi, Kırım Savaşı sırasında oluşan Rusya karşıtı bloğu tehdit etme potansiyeli de taşıyordu. Balkanlarda statükonun devamından yana olan ve Güneydoğu Avrupa'da diplomatik veya siyasi çatışmadan kaçınan İngiltere hariciyesi de Memleketeyn'in başında Kuza'nın devam etmesinden yanaydı; her ne kadar Kuza'nın bağımsızlık yolunda yaptığı hamlelere karşı keskin bir muhalefet ile ihtiyatlı ve çekimsiz bir politika arasında sıkışıp kalsa da Kuza'nın düşüşünden sonra Bükreş yönetimine yabancı bir prensin getirilmesi ihtimali, Londra için Şark'ta yeni bir krizin baş göstermesi manasına gelmekteydi. Dolayısıyla İngiliz hariciyesi 'sınırlı tepkiler'le münhasır bir yaklaşımı benimseyordu (Marinescu, 1983, s.160-161). Bununla birlikte Kuza'nın Mayıs 1864'te yaptığı hükümet darbesi ve ardından gelen diplomatik hamleleri, artık yalnızca fiilen değil uluslararası hukuk açısından da Romanya'ya dönüşen Prenslikleri, -her ne kadar Kuza aksini tercih etse de- diplomatik müdahalelere karşı daha açık hâle getirdi. Bâbiâli, Kuza'nın Prenslikleri tek bir çatı altında birleştirip gittikçe bağımsızlaştırma hamlelerinden en fazla rahatsız olan taraftı. Prensliklerin birbirinden ayrı statüsünün devam etmesini ısrarla savunuyordu (Çertan, 1985, s.32). Kuza'nın Romanya'nın içişlerine yönelik dış müdahaleler konusunda gittikçe hassas davranması ve bu konuda Bâbiâli'ye bile adeta 'kafa tutması', Fransa'nın da Kuza'ya yönelik desteğini sorgulamasına yol açacaktı. Kuza meselesi, herhangi bir büyük gücün uluslararası sistemden tecrit edilmeyi göze alamayacağı bir meseleydi. Ancak Kuza, yalnızca "Birleşme Prensi" değil, aynı zamanda "reformlar Prensi"ydi (Berindei, 1998, s.221) ve Romanya topraklarında yürüttüğü köklü reformlar, geleneksel sınıfları ve toplumun alt kesimlerini rahatsız ettiği ölçüde paradoksal olarak onun düşüşünü de hazırlıyordu. Bükreş'te yönetime emrivâki politikalar ve darbeler ile gelen Kuza, bir başka darbe ile yönetimden uzaklaştırılacaktı.

Bükreş'te Darbe: Prens Kuza'nın Düşüşü Karşısında Bâbiâli ve Rusya

Polonyalı isyancılar konusunda Bükreş yönetiminden talep ettiği önlemler karşılandığı ölçüde Rusya hariciyesi, Kuza'ya kapılarını kapatmadığı gibi, aksine 1865 yılından itibaren ona karşı bir yumuşama sürecine girdi. Bâbiâli ile ilişkileri gerilen Kuza ile yaklaşma çabalarının ardındaki sâikin, Rusya'nın uluslararası sistem içinde gittikçe yalnızlaşma endişesi olduğu öne sürülebilir. Ancak şüphesiz bu konuda Rusya'nın başka gerekçeleri de vardı. Bununla birlikte İngiltere ve Avusturya'nın da Kuza'ya yönelik desteklerini sorguladıkları bir dönemde² Fransa'nın yaklaşımında yaşanan değişiklik, Rusya'nın politikasını gözden geçirmesinde etkili olmuştur. Fransa'nın dikkatini Orta Avrupa'da yaşanan gelişmelere yoğunlaştırması, Kuza'nın geleceğinin gittikçe belirsizleşmesinde

2 İngiltere bu dönemde desteğini sorgulamakla birlikte Kuza'nın iktidardan düşmesinin getireceği siyasi karışmayı da dikkate alarak politika belirlemekteydi; yani Bükreş'te agresif bir reform siyasetinden değil, makul bir denge siyasetinden yana tavır alacak bir Kuza yönetimi tercih etmekteydi. Ayrıntılı bilgi için bkz., Marinescu (1983, s.163).

etkiliydi. Öyle anlaşılıyor ki Kuza, bunu St.Petersburg'un desteği ile telafi edebileceğine inanmıştı. St.Petersburg ise kendi diplomatik duruşunu, Kırım Savaşı sonrasında belirlediği başlıca diplomatik ilkelerden taviz vermemek kaydıyla, yaşanan her yeni gelişmeye göre yeniden gözden geçirmekte ve güncellemekteydi. 1865'ten sonra Rusya ile Kuza arasında bir 'çıkarcı birliği' olduğu dikkatlerden kaçmamaktaydı. Paris Antlaşması'ndan sonra Rusya'nın diplomatik hareket hattını belirleyen önemli etmenlerden biri olan izolasyon endişesi, Rus diplomatları Almanya'nın diplomatik desteğini kazanmaya daha fazla zorluyordu. Bu sebeptendir ki Rusya, kendisinin tecrit edilmesine müsait böylesine bir ortamda, dikkatli hareket etme gayretindeydi. Ancak Kuza'ya yönelik bu yumuşama sürecini izah için dikkat çekici başka ipuçları da vardı; öncelikle Kuza, Rusya'nın Polonyalı devrimcilere karşı sınır ötesi operasyonları konusunda cesur davranıyor artık cebren de olsa, Polonyalı devrimcilerin ülke topraklarından Rusya'ya geçişine engel oluyordu. Oysa birkaç yıl öncesine kadar St.Petersburg ile Bükreş arasındaki anlaşmazlıklardan biri buydu. Hatta 1865 başlarında Avrupa diplomasi çevrelerinde Kuza'nın adeta Rusya siyasetinin bir enstrümanı hâline geldiğine yönelik değerlendirmeler bile yapılmaktaydı. Önceleri istikrarlı bir şekilde karşı çıktığı manastırların kamulaştırılmasının kaçınılmaz olduğunu gören Rusya'nın, buralardan Rum ruhbanları Kuza'ya kovdurup ileride yerlerine Slav kökenli ruhbanları getirmeyi planlamış olabileceği söylentileri dahi diplomatik kulislere konuşulmaktaydı. Diploması mahfillerinde konuşulduğu üzere üstelik Rusya, bu planlarını gerçekleştirirken Rumların yanında yer alıyormuş gibi bir intiba bırakmayı da başarıyordu. Katolik Polonyalıların ihtilâlleri yanında Şark Ortodoksları arasında, özellikle Romanya'da kendisine karşı bir infîalin ortaya çıkması, Rusya'nın göze alamayacağı bir kumarı oynamasını engellemekteydi.³ Asparagas haberlere kaynak teşkil eden bu söylentiler, Batı Avrupa'da Rusya hakkında yaygın olan *conspirateur* devlet imajıyla oldukça uyumluydu.

Avrupa diplomasi çevrelerindeki bu söylentilere karşın 1865 Mayıs'ında Memleketeyn'deki muhafazakâr kesimlerin İstanbul'daki Rus elçi ile irtibata geçme teşebbüsleri, Gorçakov'un ihtiyatlı politikasına takılmaktaydı. Kuza'yı iktidardan devirmek ve darbe yapmak isteyen boyarların Rusya'dan bekledikleri doğrudan destek, Gorçakov'un direktifleri doğrultusunda Rus diplomatlar tarafından reddediliyordu.⁴ Kırım Harbi ve akabindeki Polonya isyanı dolayısıyla içinde bulunduğu hassas durum, Rusya'yı yakın periferisinde kontrol altında tutamayacağı, yönlendirme ihtimalinin düşük olduğu siyasî karışıklıklar karşısında çekimser kalmaya zorluyordu.⁵ Rusya'nın Balkanlardaki yerel siyasî hizip ve hareketlerin tamamıyla doğrudan veya dolaylı bağlantıları olduğu gerçeği, St.Petersburg'un karar alma

3 Bu değerlendirmelerin dayanağı olması münasebetiyle bkz., NA.FO.78/1866, 22 January 1865, No 5 (from Mr.Green to Lord Russell) (confidential)

4 1865 ortalarında Rusya hükûmeti Kuza'ya karşı Memleketeyn'deki muhafazakâr çevrelerle doğrudan irtibata geçmeyi *inopportune* buluyordu. Gorçakov, Kuza'nın devrilmesinin Balkanlarda, geniş çaplı olumsuz tesirleri olacağı kanaatindeydi. Böyle bir durum şu an için Rusya'nın bölgedeki vesayetini tehdit edebilirdi. Özellikle III.Napoléon'un attığı adımlar dikkate alındığında bölgedeki Rusya vesayeti ciddi tehdit altındaydı. Fakat Rusya, Memleketeyn'de Rus yanlısı muhafazakâr bir cephenin mevcudiyetini de memnuniyetle karşılamaktaydı. Hiç şüphesiz orada muhafazakâr bir partinin mevcudiyeti, Rusya hariciyesine ihtiyaç hâsıl olduğunda kullanabileceği bir aparat sunuyordu. Gorçakov, "Kuza'nın karşısında dengeleyici bir gücün oluşması faydalı olduğu gibi, gereklidir de" diyordu. GARF f. 828 op.1 d. 1435, list 35.

5 O halde neden ertesi yıl patlayacak olan Girit isyanı karşısında Rusya'nın bu ihtiyatlı yaklaşımını bir kenara bıraktığı sorulacak olursa, Girit meselesinde Rusya'nın çıkarlarının, hemen sınırındaki Romanya meselesine göre farklı bir politik duruşu gerektiriyor olduğu öne sürülmelidir. Bu konuda burada uzun uzun durulması yersiz olsa da Girit meselesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun iç dengelerini sarsabileceği gibi Rusya için Doğu Akdeniz'de İngiltere üstünlüğüne karşı bazı manevralar yapabilmesinin önünü açacak fırsatlar yaratabilirdi.

sürecini de etkilemekteydi. Gorçakov, Kuza'ya karşı muhalefetin gittikçe yükseldiği bir dönemde İgnatyev'i ihtiyatlı ve meşrû bir yol takip etmesi hususunda zaman zaman ikaz etmekteydi. Rusya yönetimi, Boğdan'da muhafazakâr partinin yalnızca meşrû yollardan desteklenmesini tavsiye etmekle birlikte, onlara boş vaatler vermekten de kaçınmak gerektiğinin altını çiziyordu: "İmparatorun hiçbir zaman suikastçilerle işbirliği yapmayacağını" hatırlatması, şüphesiz Rusya'nın bu dönemde Balkanlarda kendi kontrolü dışında gelişen ve kendisinin yönlendirme imkânı zayıf herhangi bir siyasî harekete mesafeli kalma anlayışına da uygundu.⁶ Kısaca Rusya, Romanya meselesinde bütün taraflarla ilişkilerini devam ettirip yer altı diplomasisini de sürdürmekle birlikte, resmî ve meşrû yolların denenmesi taraftarıydı. Gorçakov, İgnatyev'e Memleketeyn'de düzenin devamından yana, Romanya hükûmeti karşısında bir denge unsuru olacak, Rusya'nın moral destek vereceği, İgnatyev'in gizli ve akıllıca tavsiyelerini tatbik edecek Boğdanlı muhafazakâr bir partinin yasal faaliyetlerinin ihtiyatlı bir şekilde desteklenmesi talimatını vermekteydi. Ancak Romanya meselesi özelinde bakılacak olursa bu faaliyetlerin meşrû zeminden kayması, öyle anlaşılıyor ki Gorçakov'a göre Rusya'nın da işine gelmiyordu. Romanya'da desteklenecek gayrimeşrû hareketler, Polonya'da Rusya'yı zor duruma düşürebilirdi. Gorçakov'a göre bu tür muhalif hiziplere, gizli komplolar peşinde koşmakla İmparatorun desteğini alamayacaklarını da anlatmak lâzımdı; gizli entrikalar, Çarın siyasetini tahrif etmektedir. Gorçakov İgnatyev'e, meşrû yolların muhafazakâr kesimin desteklenmesini ve bunlara maceraya atılmamalarının tavsiye edilmesini hatırlatmakla, İstanbul'daki elçisinin ihtiraslarına da gem vurmaktaydı.⁷ Bu ihtiyatlı adımlara rağmen Rus diplomatların içinde buldukları konum, diğer meslektaşlarına göre daha karmaşıktı; keza Kuza'nın devrilmesinden sonra gelişebilecek olaylara, kendi açılarından alternatif bir diplomatik çözüm bulmakta zorlanmaktaydılar. Bir çözüm arayışının bizzat kendisi risklerle doluydu. Şöyle ki yabancı prens seçeneği, Romanya'daki Batı nüfûzunu arttırabileceği gibi, Romanovlardan birisinin Sultanın vassali olma seçeneği de St.Petersburg'un prestijiyile asla uyuşmazdı. Yani Rusya karşıtı bir Batılı prensin Bükreş tahtına geçmesi, Romanya'nın Rusya'nın hayal ettiği protektoradan kayıp gitmesine neden olabilirdi. Bu bakımdan darbe için ilk adımın Rusya tarafından, hele ki İstanbul'daki Rus sefir tarafından başlatılması, Gorçakov'un ihtiyatlı politikasına ters bir hareket olurdu.⁸ Hatta Gorçakov İgnatyev'e Kuza'yı bir uzlaşmaya teşvik etmemesi hususunda da direktifler vermekteydi; Kuza ile anlaşma yolları da tamamen kapatılmamalıydı.⁹ Şurası açıktı ki Rusya, Bâbîâlî ve müttefiklerinin desteğini kaybetmekte olan Kuza'nın gittikçe kendisine muhtaç hâle geldiğinin farkındaydı.

Memleketeyn'de vaziyet 1865 yılı boyunca gittikçe kötüleşti. Romanya'da Kuza'yı diktatörlük hevesleri ve iktidarı kötüye kullanmakla suçlayan geniş ve hatta birbirine de muhalif siyasal fraksiyonlar yelpazesi vardı; Romen iç siyasetinde muhafazakâr ve radikal liberallerin ortak paydası, Kuza'ya yönelik şiddetli muhalefetten başka bir şey değildi. Ancak bu ortak paydaya rağmen ortak bir zeminin varlığından söz edilemezdi. Hem iç siyasette hem de dış siyasette gittikçe tecrit edilen Kuza'nın tedavi için Bükreş'ten ayrıldığı bir zamanda ona karşı bir ayaklanma baş gösterdi. Kuza'ya karşı dışarıda artan eleştirilere, giderek bir dâhili muhalefet de eklenmişti.¹⁰ İki ana muhalif hizip

6 Bu yaklaşım, Birinci Balkan İttifakı ile ilgili müstakil bir makalede ayrıca tartışılacaktır.

7 İgnatyev'e talimatı; GARF f.828, op.1, d.1435, list 36-37.

8 GARF f. 828 op.1 d. 1435 list 36.

9 7 Haziran'daki mektubu; GARF f. 828 op.1 d. 1435, list 58.

10 Romanya'da Kuza'ya karşı ortaya çıkan muhalefet hakkında bk. Bobango (1979, ss. 182-193), Sturdza (1971, ss. 258-261) Aslında muhalefetin esas sebebi Kuza'nın giderek artan otoriter siyasetinin hem liberal hem de

vardı: birincisi liberal devrimcilerdi. Bunlar Rusya'ya ve Avusturya'ya tamamen karşı olan Fransız yanlısı "kızıl"lardan oluşmaktaydı. Diğer yanda ise Boğdan'da daha ağırlıklı olmak üzere Rusya'ya daha sempatik gelen, geleneksel bir muhalif kesim vardı ki bunların içinden bir kısmı ise Rus siyasetine ve Rusya ile yakınlaşmaya açıkça karşıydılar (Hitchins, 1994, s.11).

Rus hariciyesi, şu durumda temsilden mahrum kesimlere yönelmek durumundaydı. Bu kesimlerin gözünde Çar'a karşı sadakatleri, politik bir oyunda daha hazır bir konumda olmalarını sağlıyordu. Bunlar içerisinde Boğdanlı asilzâdelerden Roznovanular, Kuza'ya karşı kayıtsız şartsız muhalefetleriyle ön plana çıkmaktaydılar.¹¹ Nikola Roznovanu'nun neşrettiği, Kuza'ya karşı halkı devrime çağıran bröşürlerden birisinde Ortodoksluğa yaptığı vurgu, Rus hariciyesinin olduğu kadar, Moskova'daki Panslavistlerin de dikkatini çekmişti. Nikola Roznovanu'nun ajistayonu, Rusya'nın *konspirasyon* faaliyetlerinin en fazla olduğu bölgeden, Bessarabya'dan bahsetmesiyle de Panslavistlere cazip gelmiş, bölge halkının Kuza'ya karşı maddî ve ahlakî hissiyatının kuvvetlendirilmesine vurgu yaparak da esas hedef kitlesine işaret etmişti. Nihayetinde Roznovanu, Odessa'ya kaçmak zorunda kaldı. Böylelikle Ağustos'ta patlayan ayaklanmada iç faktörler tesirliyse de, ayaklanmanın dışarıdan bilhassa Rusya tarafından hızlandırılması yönünde bir manevra geldiği iddia edilmektedir (Sturdza, 1971, s. 260).

Ağustos başında başgösteren ayaklanma, İstanbul'da yakından takip edilmekteydi. Bükreş'te ayaklanmanın bastırılması sırasında çıkan olaylar, Fransız Hariciye Nazırı Drouin de Lhuys da dâhil olmak üzere bütün Avrupa diplomatik çevrelerinin tepkisini çekmişti. Rus hariciyesi ise yaşananları kendi lehine çevirmek için Âli Paşa ile hemen iletişime geçmiş, ondan Bâbüâlî'nin garantör güçlerle uyum halinde çalışacağı cevabını almıştı.¹² 1865 Ağustosunda Memleketeyn'de Kuza'ya karşı yapılan darbe teşebbüsü karşısında İgnatyev, evvela gündeme getirilmesi gereken hususun, 1858 Paris Mukavelesinin 8.maddesinin işletilmesi gerektiği olduğunu düşünüyordu. Bu maksatla İngiltere elçisi Bulwer'i ikna etmeyi denerdi. Bu madde, eğer Romen hükûmeti dâhilî düzeni ve istikrarı sağlayamazsa taraf devletlere müdahale hakkı vermektedir.¹³ İgnatyev'in Bulwer ile birlikte 24 Ağustos'ta Bâbüâlî'ye gerçekleştirdiği ziyarette elçilerin Kuza meselesinin çözülmesi için iki yol önerdiği görülmektedir. Buna göre elçilerden birisi Memleketeyn'e müşterek bir uluslararası müdahaleyi, diğeri de bir komiser gönderilmesini önermektedir. Her iki elçi Bâbüâlî'den Bükreş'te inisiyatif ele almasını talep etmekteydiler; ilk teklif de doğrudan reddedildi. 3 Ağustos'ta patlayan olayların nedenlerinin araştırılması için İstanbul'dan Memleketeyn'e fevkalâde bir komiser gönderilmesine yönelik teklif, Âli Paşa'nın olayların yatışmaya başladığına dâir gelen haberlerden tatmin olduğunu ve dolayısıyla bir soruşturma komiserinin atanmasını lüzumsuz gördüğünü beyan etmesi üzerine hayata geçirilmedi. Bunun üzerine İgnatyev ve Bulwer, Fuad Paşa'ya yönelerek Kuza'ya, istikrarın bozulmasına izin

muhafazakâr çevrelerde uyandırdığı rahatsızlığı. Bunu tetikleyen ise bilhassa tütün tekeli uygulamasıydı ve bu son adım, farklı muhalif grupları Ağustos 1865 başında bir araya getirdi.

11 Roznovanuların bu meseleyle alakası hakkında Romen kaynaklarına dayalı bilgiler için bk. (Sturdza, 1971, s. 258). Sturdza'nın dikkat çektiği üzere Hâzinedâr Nikola Roznovanu'nun dul karısı yirmi yaşındaki oğlu genç Nikola'yı Boğdan prensi yapmayı hayal etmekteydi. Genç Nikola da Kuza rejimi aleyhine ajitasyon yapmakta, muhalefeti ve halkı ayaklanmaya davet etmekteydi. Nikola Roznovanu'nun Fransa ve Avusturya'da neşredip dağıttığı Kuza karşıtı bröşürler, Avrupa'da olduğu kadar Rusya'da da tesirli oluyor, özellikle Panslavistlerin dikkatini çekiyordu.

12 AAE, CP Turquie, vol. 366, f.55 (21 Août 1865).

13 NA. FO 78/ 1867, 6 August 1865 no. 70 (from Mr.Green to Lord Russell), naklen Bobango (1979, s. 189).

vermemesini telkin eden sert bir nota göndermesini istediler.¹⁴ Bir süre sonra Fuad Paşa, Bulwer ve İgnatyev'in baskısı üzerine Kuza'ya mutedil bir yol izlemesi doğrultusunda bir mektup gönderdi.¹⁵ İgnatyev ve Bulwer'in baskısıyla kaleme alınan bu mektupta dile getirildiği üzere Bâbîâli, yaşanan olaylara halk arasındaki genel hoşnutsuzluğun şiddet yoluyla ifade edilmesi olarak bakmaktaydı. Kuza'dan istenen, adalet ve hukuk kuralları dâhilinde (*dans les limites de la légalite et de l'équité*) halkını tatmin edecek tedbirleri vakit kaybetmeksizin almasıydı. Şu durumda Sultan, güç kullanmayı düşünmemektedir. Kuza, hoşnutsuzlukların nedenlerini kökten yok etmeli ve kabahatlieleri de cezalandırmalıydı. Memleketeyn prensi, Fuad Paşa'nın mektubuna cevap vermekte acele etmedi. Ancak cevabî mektubunda Fuad Paşa'nınkine muadil sert bir dil kullandı.¹⁶ Bâbîâli için önemli olan, İgnatyev ve Bulwer'in infiallerini yatıştırmaktı ve Kuza'nın askerî yöntemlerle cezalandırılmasını şimdi düşünmemektedir. Mâmâfih Kuza'nın III.Napoléon ile temasa geçtikten sonra 29 Ekim'de Fuad Paşa'ya verdiği resmî cevapta 1858 Mukâvelesi'ne göre, yalnızca genel bir isyan yahut karışıklık durumunda Bâbîâli'nin tek başına Memleketeyn'in iç işlerine müdahaleye hakkı olduğu, oysa mevcut vaziyetin böyle bir genel isyan niteliği taşımadığı ve Memleketeyn'in kendi kendisini yönetmeye muktedir olduğu yönündeydi. Kuza, Fuad Paşa'yı açıkça uyardı: Bâbîâli, Romen halkının sempatisini kazanmak yerine onların başka bir yöne -kastedilen Rusya'yı şüphesiz- kaymasına yol açmamalıydı. Rusya'nın Kuza'ya Offenberglü aracılığıyla yapmış olduğu "samimî yakınlaşma" teklifi, III.Napoléon'un "dönek" (*versatile*) politikasına bir alternatif olma iddiasındaydı. Kuza böylesine Rus yanlısı alternatif bir politikayı kabul etmeyecektir ve bunun üzerine Rusya da kendisine buna göre bir pozisyon belirleyecektir.¹⁷ Rusya'nın bu pozisyonu, İstanbul'da İgnatyev tarafından bundan böyle savunulacağı üzere Memleketeyn'in yeniden ikili yapıya ircâsı üzerine kuruludur.¹⁸

Kuza, 1865 sonunda siyasî konumunu kaybetmeye devam etti. Daha da önemlisi, Fransız desteğini yitirmeye başladığının işaretleri İgnatyev tarafından da görülmekteydi. Hatta İgnatyev, Paris'teki Rus sefir Baron Budberg ile Eflâk eski hospodarı Ştirbey arasında geçen ve Kuza'nın düşüşünün

14 (Bobango, 1979, s. 189) İgnatyev'in Bâbîâli'nden insiyatif alması yönündeki talebini Hilke, Petersburg'daki Alman elçi Brassier'in Bismarck'a gönderdiği raporuna dayandırıyor. Bununla birlikte Paris'e, Budberg'e gönderdiği 18/30 Ekim 1865 tarihli bir raporunda Gorçakov, Kuza'nın devrilmesi için çalışmadıklarını açıkça vurgulamaktaydı. Gorçakov Memleketeyn'in ikiye bölünmesini Rusya'nın çıkarına bulmasına karşın, şimdilik Kuza'nın iktidardan düşürülmesine şüphle yaklaşıyordu. GARF f. 828 op.1 d. 1436, list 7'den naklen Hilke (1992: 242-243, dp.78).

15 Archives Diplomatiques (1866, s.266-267). "...Bize ulaşan detaylara göre Memleketeyn'in başkentine sıkıntı veren halk hareketi, genel bir huzursuzluğun şiddetli bir ifadesinden başka bir şey değildir."

16 Çertan (1985: 32). Archives Diplomatiques (1866 ss.267-277). Memleketeyn hükûmetine göre yaşananlar, Kuza'nın muhalifleri tarafından istismar edilen önemsiz hâdiselerdi.

17 Bükreş'teki Rus konsolosuna göre bu, Ortodoks dininin çıkarlarına karşı Latin yanlısı siyasetin terk edilmesiyle başlamalıydı. Diğer yandan Kuza, Offenberglü'ye gelerek şikâyetlerini dile getiren muhalif kesimin dertlerini dinlemeliydi. Kuza tabii ki Rus konsolosun bu tekliflerini reddetti ve hatta konsolosu, hükûmetinin düşmanlarının safında yer almakla suçladı. Kuza'ya göre Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nu zayıflatacağını düşündüğünden eskiden Memleketeyn'in mevcudiyetine sıcak bakıyor ve Memleketeyn idarecilerine yakın davranıyordu. Fakat artık Rusya, bütünüyle bir Memleketeyn'in mevcudiyetini Panslavist hareketler için tehlike addetmekte ve bağımsız bir Romen devletinin gelişimini engellemektedir (Sturza, 1971, s. 261).

18 Lyons'a ile yaptığı görüşmede İgnatyev, dilediği ikili yapıya dönüş ve her iki prenslik adına yeniden seçime gidilebilmesinin önünü açmak için Prens Kuza'nın devrilmesine çaba gösterebileceğine işaret ediyordu. Lyons'a göre İgnatyev, her iki eyaletin kendi prenslerini seçeceğinden emindi ve böylelikle birlik, *de jure* ve *de facto* kendiliğinden feshedilirdi. NA.FO.78/1861, 7 November 1865, No.20? (from Lord Lyons to Lord Russell), (confidential)

kaçınılmaz olduğunun iddia edildiği görüşmeden de haberdardı. Ştirbey'e göre Kuza'nın düşüşü kaçınılmaz olduğu gibi bir yabancı prensin ülkenin başına getirilmesi de mevcut vaziyete tek çare olarak görülmekteydi. İğnatyev ise yabancı prens getirilmesinin Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne yol açacağı iddiasıyla, Rusya'nın alacağı tavır açıkça ortaya koymuştu; bu talep bağlı devletlerde zincirleme bir etki yaratır ve diğerleri de benzer taleplerde bulunurlardı.¹⁹ İğnatyev, yapılması gerekenin Prensliklerde ayrı ayrı yeni bir seçime gidilmesi olduğuna işaret ediyordu; seçimden beklenti, Kuza'nın tahttan indirilmesi ve birliğin doğal yollardan ölümüydü. Diğer yandan Rus basınında da Memleketeyn idaresine yönelik eleştiriler gittikçe sertleşiyor, muhtemel bir Rus müdahalesine dair spekülasyonlar görülmeye başlıyordu. Bundan faydalanan İğnatyev ve Bulwer arasındaki iletişimin bu süreçte daha da sıklaştığı görülmekteydi; keza onlar, Kuza'nın Bâbiâli'ye sert bir cevap vermesini ve bu cevabın prensliklerdeki politik karışıklıkları daha da keskinleştirmesini bekliyorlardı ki beklentileri nispeten gerçekleşti. Bu beklentiye Fransa'nın boyarların darbe teşebbüsünü Rusya ile aralarındaki irtibata bağlaması da ilâve edildiğinde gelecek süreç açısından tablo daha da açık hâle gelecektir. Öyle görünüyor ki Rusya, Boğdan'daki boyarlarla daha sık temasa geçmeye başlıyordu. İngiltere'nin tutumu da dikkate alındığında Kuza, iktidarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya bulunuyordu.²⁰ Gorçakov ise diğer güçlerin aksine Kuza ile iletişimin devam etmesinden yanaydı ve hatta 1865 sonundan itibaren -İğnatyev'in anılarında vurguladığı üzere- Rusya'nın çıkarları dolayısıyla dinî anlaşmazlıklar, yani manastırlar meselesi dahi bir süreliğine görmezden gelinebilirdi. Şu hâlde manastırlar meselesinin Rusya açısından eskiden sahip olduğu ehemmiyeti geri plana atılmıştır. Gorçakov'un bu süreçte İğnatyev ve Offenbergl'den istediği ise gizli suikastçilerle doğrudan iletişim kurmalarıydı.²¹

Kuza'nın Romanya'nın başında daha fazla kalamayacağını ortaya çıkmaktaydı; esasında ani bir krizin çıkmasına meydan vermemek amacıyla büyük güçler, bilhassa İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun sert bir müdahalesinden çekinmekteydiler. Fransız elçi Moustier, Âli Paşa'nın da desteğiyle üç gücün yaklaşan krizi idare etmek üzere Rusya ve Avusturya'nın müdahalelerine karşı koymak için uzlaşmalarını sağlamak hakkında İngiliz elçi Lyons'a bir teklif götürdüğünde, İğnatyev'in atacağı adımları fark etmiş olmalıydı.²² Âli Paşa ve Lyons, Moustier'nin teklifi doğrultusunda

19 NA.FO.78/1861, 7 November 1865, No.20? (from Lord Lyons to Lord Russell), (confidential). Hatta taht için aday olarak görülen isimler dahi Ştirbey tarafından dile getirildi. Fransa'nın ilk başta yabancı prens fikrine karşı çıktığını da parantez içinde belirtmek gerekir.

20 İngiltere'nin bu süreçteki diplomatik tutumu için bk. Merinescu (1983, ss. 160-164). İstanbul'a sefir olarak yeni atanan Lord Lyons, Kuza meselesinde ilk başta *status quonun* devamından yanaydı. Bunda Bükreş'deki İngiliz konsolosun Lyons'a telkinleri de etkiliydi; Konsolos Green'e göre Kuza'nın muhtemel düşüşünden sonra Memleketeyn bir Türk işgalıyla karşı karşıya kalabilirdi ve bu Avrupa barışını bozabilirdi. Süveyş Kanalı meselesi de gündemdeydi ve Fransa ile İngiltere arasında bir bunalımın ortaya çıkmasından imtina eden Lord Russell, Memleketeyn'e müdahale etmemeye mütemayildi. Onun bu fikrini gerek Lord Clarendon, gerek Lord Derby gerekse de Hariciye Sekreteri Lord Stanley paylaşılmaktaydı. Lakin Kuza'nın Şubat 1866'da tahtan feragat etmesiyle İngiliz diplomasisi yeni bir *fait accompli* ile karşı karşıya kaldı.

21 GARF f.828 op.1 d.1436, list 13.

22 NA.FO.78/1861, 7 November 1865, No.20? (from Lord Lyons to Lord Russell), (confidential), Moustier aynı teklifi Âli Paşa'ya da yaptı. NA.FO.78/1862, 22 November 1865, No.39 (from Lord Lyons to Lord Clarendon) (confidential). Fransa yönetimine göre Memleketeyn, Osmanlı İmparatorluğu'nun siperini oluşturmalıydı, düşmanlarının ileri karakolu olmamalıydı. Hâliyle Fransa, Rusya'nın tersine hâlâ birliğin devamında ısrarlıydı. Fransa'nın teklifine verilen yanıtta, Bâbiâli'nin Kuza'nın düşüşünü değil hizaya getirilmesini dilediği kayıtlıydı.

ortak hareket etmek üzere uzlaştıklarında İgnatyev, yine süreçten tecrit edildi. Âli Paşa, Prensliklerde seçime gidilmesi durumunda birliğin dağılacağı ve Kuza'nın kendiliğinden düşeceğini savunan İgnatyev'in görüşlerine katılmamakta, aksine yabancı bir prensin seçilerek birliğin daha da pekişebileceğini düşünmekteydi. Gorçakov ise bir taraftan İgnatyev'e Bâbîâli'yi Sırbistan politikası konusunda akıllıca ve taviz veren bir politikaya yönlendirmesi konusunda talimatlar verirken, diğer yandan Prens Mihail'i ise Kuza ile müşterek hareket etmemesi konusunda uyarıyordu.²³ Rusya, Prensliklerin ayrılması yönünde yeni stratejiler aramaya başlamıştı.²⁴ Hatta Gorçakov ve İgnatyev öyle bir noktaya gelmişlerdi ki Rum ruhbanların manastırlar meselesinde tazminat konusundaki katı tavrını dahi eleştirmektedirler (Hilke, 1992, s. 245). Her şeye rağmen İgnatyev, artık Kuza'nın son çabalarının gereksiz ve müşkülpesent olduğu kanaatindeydi; Rusya, Kuza'ya karşı yumuşama temayülleri gösterse de ondan hâlihazırda somut garantiler alamadığı sürece, onun bir süre daha yönetimde olmasına karşın, mesafeli tavrında sabit kalacağını da bildirecekti.²⁵ Lakin Kuza, Aralık başında kabinesine tahttan feragat edebileceğini bildirdi. Kuza'nın bu niyetini açıklaması, onu düşürmek isteyen rakiplerini daha fazla cesaretlendirdi.²⁶

Her ne kadar Kuza'nın düşüşüne destek verecek olsa da asıl darbenin iç dinamiklerden gelmesi, Gorçakov için daha tercih edilir bir durum olsa gerek. 23 Şubat 1866'da liberal kanadın darbesi de aslında bir dış komplodan ziyade, içeriden gelen bir hareket olarak görülür. Bununla birlikte önceden Kuza'nın düşürülmesinden yana tavır alan İgnatyev'in, Kuza'nın düşüşü için zamanın müsait olmadığına dair görüşlerini ve hatta prensin zamanla daha muhafazakâr bir hükümet tesis edeceğine dair ümitlerini özel bir mektupla Gorçakov'a, Şubat 1866 ortalarında, darbe sürecinde bildirecek olması dikkate değer.²⁷ Gorçakov bu süreçte İgnatyev'i Kuza aleyhine komplolara iştirak etmemesi hususunda uyarıya devam ediyordu. Rusya, Balkanlarda Ortodoks tebaanın millî heveslerini rencide edecek açıktan bir adım atmayı, bölgedeki popülaritesine halel gelmemesi için şimdilik tercih etmiyordu. Mâmâfih Memleketeyn'deki Rus ajanlar Prensliklerin ayrılığı durumunda aristokrasiye eski imtiyazlarının, yüksek ruhban sınıfına istimlâk edilen mülklerinin ve arazilerinin iade edileceği, köylülere ise toprak verileceği yönünde propaganda yapmaktaydılar.²⁸ Öyle görünüyor ki Gorçakov, Kuza'nın devrilmesinin, o kadar kolay olacağını beklememektedir ve bu süreçte Bükreş konsolosuna, olayları geriden takip etmesi yönünde talimat vermeye devam etmektedir.²⁹ Rus konsolosların olayların arasında ortalıkta sık görünmesi Rus diplomasisine zarar verebilirdi. Oysa Gorçakov'un Kuza'ya yönelik komplolara mesafeli kalmaları noktasında Rus konsoloslarına yaptığı uyarılar, Bükreş'teki Rus

23 Bu konuda bk. Jelavich (2004, s. 150), Hilke (1992, s. 244).

24 GARF f. 828 op.1 d. 1436, list 156.

25 İgnatyev anılarında bunu detaylı olarak anlatmaktadır; (İgnatyev, 1916, ss. 17-18). Hatta 1866 başında Polonya'daki Rus birliklerinin bir bölümü Bükreş yönetiminin gözünü korkutmak amacıyla güneye, Boğdan hududuna kaydırılacaktır (Sturdza, 1971, s. 264).

26 Hitchins, Kuza'nın iktidardan düşürülmesinde bilhassa onun kendisinin yol açtığı bu tahrike dikkat çeker; (1994: 11).

27 Memleketeyn'deki durumun gittikçe ciddî bir hâl aldığına ve bu konuda İgnatyev'in Lyons ile yaptıkları görüşmeler dair; AVPRİ f. 133, op. 469 d. 48, list 177-178, no. 27 (Pera 8/20 Fevriyer 1866).

28 Bu dönemde bütün Ortodoks müminlerin hamisinin Çar olduğuna dair Boğdan'da yapılan propaganda ile ilgili olarak bk. Sturdza (1971, s. 265). Bu propagandaya Moskova Slav Yardımlaşma Derneği ve Boğdan'daki Ortodoks din adamları da destek vermektedirler.

29 GARF f. 828 opis 1 delo 1437, list 95.

konsolos Offenberg'in Kuza ile son zamanlarda yaptığı sık görüşme trafiğiyle birlikte değerlendirildiğinde, Kuza'nın muhaliflerinin bir iddiasının dikkate alınması gerektiğine işaret eder; muhalifler, Kuza'yı Rusya safına kaymakla suçlamaktaydılar. Bir bakış açısına göre muhalefetin Kuza'ya yönelik bu suçlamaları gerçekten ziyade bir propagandayı yansıtmaktadır.³⁰ Bu iddiada gerçek payı vardır; çünkü 11 (23) Şubat 1866'da Kuza'nın düşürülmesine dair ilk raporunda Offenberg, bunun bir devrimden ziyade bir karnavala yol açacağını, darbenin ülkeyi anarşiye götüreceğini vurgulamaktaydı.³¹ Bu dönemde Rusya'nın Kuza'ya yaklaşması, gerçekten dikkat çekicidir; çünkü Memleketeyn'in Bâbiâli'den ayrılması, Rus diplomatları çok da endişelendirmemektedir. Prensipite Rusya, Memleketeyn'in Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmasına hâlâ karşı değildir; asıl mesele bunun nasıl olacağıdır yani büyük güçlerin rızasıyla mı yoksa onlara rağmen mi gerçekleşeceği meselesidir (Grosul-Çertan, 1969, s.147). Esasında Kuza ile Rusya arasında Ortodoks ruhanilerin mülkleri ve manastır meseleleri haricinde açık bir anlaşmazlık konusunun olmadığı ve Fransa'nın kendisine yönelik desteğini çekmesiyle Kuza'nın da denge siyasetinin bir gereği olarak Rusya ile daha yakın işbirliğine girdiği yönündeki bir değerlendirme, daha makul gibi gözükmemektedir (Bobango, 1979, s. 200). Gerçekten de Offenberg son aylarda etkili bir diplomasi yürütüyordu ve Kuza ile belli ölçüde işbirliği halinde görünmeye çalışıyordu. Çünkü mevcut konjonktürde Kuza'nın gidişi, Rusya'nın Kuza düştükten sonra Memleketeyn tahtına gösterebileceği uygun bir aday olmadığından dolayı zamansız (*nesvoevremrnyy*) olurdu. Üstelik Romanov hanedanı ile kan bağı bulunan herhangi birinin Osmanlı Sultanının vassalı olmasını Çar II.Aleksandr zaten kabul etmiyordu. Daha önce Romen siyasetçiler Çar'a bu yöndeki taleplerini bir vesile ile dile getirdiklerinde aldıkları yanıt, *bir yabancı prensin kabul edilemez bir delilik olduğu* yönündeydi: *C'est un folie à laquelle il ne faut pas songer*. Çar, Romenlerin Ortodoks olduklarını vurgulayarak, Büyük Güçlerin Romenlere bir Rus prens bahşetmeyeceklerinin de altını çizmiş, Ortodoks olmayan bir prens ise Bükreş'te görmek istemediklerini de eklemiştir. Zaten Romanya'da halkın büyük kesiminin bir Rus prense karşı olduğunu da vurgulamak gerek.³²

1866 Şubatı'nda Prens Kuza tahttan indirildikten sonra Rusya'nın Kırım Harbi sonrasında girdiği inziva ve toparlanma süreci dolayısıyla bu krize hazırlıksız yakalandığı izlenimi uyandırıyor. Bununla birlikte daha önce Rusya hariciyesi, Prens Kuza'nın iktidar döneminin yabancı bir prensin getirilmesi için hazırlık evresi olduğundan tabii ki haberdardı. Dolayısıyla Kuza'ya karşı darbe girişimlerinin tamamına ihtiyatlı ve çekimser yaklaşmıştı, hatta son döneminde Kuza'yı destekler bir görüntü bile vermişti. III.Napoléon tarafından Romen siyasetçilerin kulağına fısıldanmak suretiyle tedavüle sokulan ve el altından desteklenen çözüm önerisi, Birleşik Prenslıkların başına bir yabancı prensin getirilmesi teziydi. Romen siyasetçilerin de zaten desteklediği bu öneri, kısa sürede Avrupa başkentlerinde de benimsendi. Özellikle Prusya Hariciye Nazırı Baron de Schleinitz, Alman bir prensin adaylığına

30 İngiltere'nin Bükreş konsolosuna göre bunlar gerçeği yansıtmayan suçlamalardı. NA.FO 78/1920, 25 January 1866 no 10 (from Mr.Green to Lord Lyons).

31 "Darbe, bir devrimden ziyade bir karnavala yol açtı, olaylar ülkeyi anarşiye maruz bırakma riski taşıyor, eğer büyük güçler müdahale etmezse, bağımsızlık ilânı ve yabancı bir prensin seçimi gibi 'aşırılıkları' beklemek mümkün..." AVPRİ, f.133, op.469, d.34, list 27-29'dan naklen Grosul-Çertan (1969, ss. 146-147).

32 Zaten 1861'de Romen delegeler Çar'ı Livadya'da ziyaret ettiklerinde Çar, yerli bir prensin kalıtsal olarak Romanya'nın başına geçmesinin yabancı prense göre daha uygun olacağını onlara tavsiye etmişti. Gorçakov ise bir defasında, hiç kimsenin yabancı bir prensi istemediğini ve böylesine dikenli bir taht için kendilerinin ne bir Rus için ne de gayri Rus bir aday bir ihtimali düşünmediklerini vurgulamıştır. Avusturya arşivinden ilgili belgeler için bkz., Bossy (1938, s. 171, 324-328). Bossy'nin çalışması, bu mesele ile ilgili Avusturya arşivinden seçilmiş zengin bir belge koleksiyonunu da eklerinde içermesi bakımından önemlidir.

destek veren başlıca devlet adamıydı.³³ Rusya'ya göre ise Kuza'nın yerine getirilecek yabancı prens, Avrupalı güçlerin yalnızca bir kuklası (*stavlennik*) olabilirdi (Grosul-Çertan, 1969, s. 147). Oysa Rusya, kendisine sınırdış bölgelerde Avrupa saraylarının kuklalarını değil, Çar'ın satraplarını görmek istiyordu.

Bükreş'teki hükümet darbesine ilişkin Gorçakov ile İgnatyev'in yazışmaları, bu süreçte Rus diplomasinin Memleketeyn konusunda düşükleri müşkül bir vaziyete işaret eder.³⁴ Memleketeyn tahtına yabancı prens getirilmesi fikri, bunun için henüz adayı olmayan Rusya'nın bölgedeki nüfuzunun tam anlamıyla ortadan kalkması manasına gelecektir. Memleketeyn Meclisi, prensliklerde birliğin devamına ve yabancı bir prens getirilmesine karar verdiğinde Rus diplomasisi, bölgedeki yedek güçlerini devreye sokar; Gorçakov'un İgnatyev'e ve Offenberg'e Boğdan'daki Bükreş karşıtı ayrılıkçıların el altından desteklenmesi yönünde talimat verdiği görülür.³⁵ Rusya, Prensliklerin birleşmesi nihaî bir bağımsızlığın ön safhası olduğundan, Romanya'nın bağımsızlığının ise bugünlerde Polonyalı devrimcilerle güçlü bir motivasyon ve moral destek vereceğinden emindir. St.Petersburg yönetimi, Bükreş tahtı için adı geçen Avrupalı hanedanlara mensup adayların, Güneydoğu Avrupa'da Rusların çıkarlarının aleyhine çalışacağını da düşünmektedir. Taht için adı geçen adaylardan ilkinin III.Napoléon'un kuzeni Prens Napoléon olması, Rusya'nın bölgedeki çıkarları için endişe duyması için yeterlidir. Üstelik Rusya'nın bu endişesini Avusturya da paylaşmaktadır. Ancak Prens Napoléon'un Eflâk-Boğdanlılar tarafından kabul edilmeyeceği aşikâr olduktan sonra III.Napoléon, kuzenin Bükreş tahtına geçmesinde ısrar etmemiş fakat bunu bir fırsata çevirmek istemiştir; Avusturya hanedanından birini aday göstermek suretiyle Romanya karşılığında Venedik'in İtalya'ya bağlanmasını gündeme getirmiş, ancak bu stratejisine ise güçlü bir destek bulamamıştır.³⁶ Bu sıralarda Rusya hanedanından birisi dahi Avrupa diplomasi kulislerinde tartışılmış, ancak yukarıda değinildiği üzere Rusya, bu seçeneği kabul etmemiştir. Çözüksüzlüğün devam ettiği günlerde Romanya'nın geleceğinin Paris'te toplanacak bir konferansta tartışılması teklifine Rusya başlangıçta karşı çıkmakla birlikte kısa bir zamanda bunu kabullenmek zorunda kalacaktır.³⁷ 1866 Baharında Avrupa'da ülkelerinin tahtına oturabilecekleri bir prens arayan Romen devlet adamları, belirledikleri ilk üç aday konusunda başarılı olamayacaklardı.³⁸

Kuza'nın iktidardan düşmesi, İtalya meselesi başta olmak üzere Avusturya ve Prusya arasındaki meselelere odaklanan Avrupa devletleri için Doğuda yeni bir krizin daha patlaması anlamına

33 Ona göre bu mesele, ancak yabancı prens getirilmesi suretiyle geçici olarak çözülebilirdi ve bir yabancı prens seçilene kadar Kuza, her iki prensliğin kaymakamı olarak görev yapmalıydı Yerli bir prensin altında birliğin sürme şansı yoktu. Mutlak bir iktidar güvencesiyle davet edilecek ve muhalif unsurları dağıtabilecek bir yabancı prens birliği garanti edebilirdi. (Bossy, 1938, s. 170-171).

34 İgnatyev'in bu konuda yazdığı *réservée* mektup; AVPRİ f. 133, op. 469 d. 48, list 191-195; (no 32) (Pera le 14/26 Fevrier 1866). Gorçakov'un uzun ve *très secrète* cevabı; GARF f. 828 d. 1437, list.95-102 (le 14 Fevrier 1866). Bu iki belge, Rusya'nın Memleketeyn konusundaki siyasetinin izahı için oldukça önemli ipuçları vermektedir.

35 Hilke, 1992, s. 246; GARF f. 828 op.1 d. 1437, list 96.

36 Venedik meselesi ile ilgili olarak daha detaylı bilgi için bkz., Barker (1964).

37 Konemenos Bey, Rus hükümetinin konferansın Paris'te değil İstanbul'da toplanmasını istediğini yazıyordu BOA.HR.SYS.1044/1, lef 85, 28 Fevrier 1866, No.1772/38. Şüphesiz Paris'te toplanacak bir konferansa göre İstanbul'da toplanacak bir konferans Rusya'nın diplomatik müdahaleleri için daha müsaittir.

38 Adaylar hakkında bk. Kellogg (1995, s.14). Yabancı prens konusunda ısrar edilmesinin tabii ki birkaç farklı nedeni vardı. Ancak öncelikle Avrupalı bir hanedana mensup prensin, ülkenin "Avrupa medeniyeti"ne ikâme edilmesine katkıda bulunacağına dair ülkenin entelektüel kesimi arasında genel bir kanaat vardı.

gelmekteydi. Üstelik henüz manastırlar meselesi de çözülememişken Memleketeyn'de yeni bir krizin baş göstermesi, Romanya sorununu daha da derinleştirebilirdi.³⁹ Bâbîâli, krizin hemen patlamasından sonra gündeme gelen, Bükreş tahtına yabancı prensin getirilmesi seçeneğini protesto etti.⁴⁰ Çünkü yabancı prensin tahta geçişi, Sultanın egemenlik haklarını ihlâl edeceği gibi, Romanya'nın bağımsızlığını da kolaylaştıracaktı ve Bâbîâli, Balkanlardaki diğer bağlı prensliklerin de aynı yolu izlemesinden endişe etmekteydi (Çertan 1985: 33). Aslında Bâbîâli'nin bu öngörüsü, temelsiz değildi.⁴¹ Nitekim Sultanın vassali olmayan bir yabancı prensin Osmanlı'ya bağlı bir prensliğin başına geçirilmesi ihtimali, imparatorluğun bütünlüğü prensibinin altını oyacak bir süreci başlatabilirdi.⁴² Âli Paşa, bu âni krizi çözmek için taraf devletlerin bir araya gelmesinin en akla yatkın çözüm olduğu kanaatindeydi; Paşanın kendisinin de tereddüt hâlinde olduğuna dair görüşler vardı (Riker 1971: 507-508). Muhtemelen Âli Paşa, Romanya meselesi üzerinde Büyük Güçler arasındaki çıkar çatışmasından istifade etmek suretiyle meseleyi yoluna koymayı düşünüyordu. Âli Paşa'nın 1859 Protokolünü esas ittihaz etmesi, Rusya tarafından da makul ve müspet karşılandı; Rusya, 1856 sonrasında Prenslikler konusunda imzalanan uluslararası antlaşmalara göre bir yol izlenmesi taraftarıydı.

Gorçakov, İgnatyev'e gönderdiği 24 Şubat tarihli talimatında bilhassa bu noktanın altını çizmekteydi: Ruslar, mevcut yarı razı vaziyette daha fazla sessiz kalmaya devam edemezlerdi ve bilindiği üzere, Paris'te bir konferans düzenlenmesini, 1858 Konvansiyonun bu konferans oturumlarında bir önkabul olarak belirlenmesi şartıyla kabul etmekteydiler.⁴³ Memleketeyn meselesinin Paris'te toplanacak bir konferansta tartışılmasını Rusya, diğer devletlere kısa bir süre belli etmemeye çalışsa da kendi içinde de kabullenmişti; Kırım Harbi sonrasında Rus diplomasisinin en büyük sorunlarından biri olan uluslararası sistemden tecrit edilme endişesi, Rusya'yı masaya oturmaya zorlamaktaydı. Daha da önemlisi Gorçakov'un vurguladığı meşrûiyet çizgisiydi ve sırf bu yüzden İngiltere ile Fransa'nın muhtemel işbirliğine karşı Osmanlılar nesnel şartların gereği Rusya'yı yanında görebilirdi. Her şeye rağmen Rus hükûmeti Kuza'nın düşüşüne pişman olmamıştı.⁴⁴ St.Petersburg yönetimi Sultan'ı,

39 AAE, CP Turquie, (1866), tom 367, 14 Mars 1866, No 24, (de Moustier à Monsieur Drouyn de Lhuys), f.186-188. Rusya, Rum ruhanilerin direnişini teşvik etmekle suçlanıyordu. Rusya, çözüm sürecini hâlâ sekteye uğratarak, sabırla tazminatın halledilmesine çalışıyordu. General İgnatyev, komisyonun çalışmalarını karşı hamlelerle kısır bir mücadeleye çevirmektedir. İgnatyev, İstanbul'da bir konferans beklentisiyle görünürde meseleden el çekmişti; meselenin İstanbul'da görüşülmesi, onun diğer bütün meseleler için talep ettiği bir husustu çünkü böylelikle sorunu yönetebilme avantajına sahip olacaktı. Oysa Âli Paşa, meseleyi ertelemeye yarayacak bir geçici hükûmetin Bükreş'te bulunmasını şimdilik tercih etmektedir. Âli Paşa, insiyatifin Ruslara geçmesini engellemek için ruhanileri idare etmeye çalışıyor, Rusların kollarında oynamaktan imtina ediyordu. Dolayısıyla Fransa, bu meseleyi de yabancı prens sorunu için Paris'te toplanacak konferansta gündeme getirilmeyi planlamaktadır.

40 AAE, Turquie, (1866), tome 367, 28 Février 1866, No 21, (de Moustier à Monsieur Drouyn de Lhuys), v.153. Âli Paşa, Flander Kontunun aday olarak gösterildiğini öğrendiğinde Sultanın egemenlik haklarını ihlâl anlamına gelecek yabancı prens olasılığını reddetmiştir.

41 Romanya historiyoğrafisinde ülkenin bağımsızlaşma sürecinin son aşamasına da bu darbe ile girildiğine dikkat çekilir. (Hitchins 1994: 11).

42 Mesela Bulgarlar ve Sırlarda da bağımsızlık heveslerini ateşleyip, benzer bir sürecinin önünü açabilirdi; AAE, CP Turquie, (1866), tome 367, 7 Mars 1866, No 29, f.170

43 GARF 828 delo 1437, list 198-199: "Nous ne pouvions plus continuer a nous taire en presence de ce demi-consentement et nous avons comme Vous le savez accepté la Conférence a Paris, en signalant comme base la convention de 1858."

44 BOA.HR.SYS.1044/1, lef 86, 26 Février 1866, No.1765/31 (confidentielle).

devletlerarası meşrûiyet dâhilinde Memleketeyn üzerindeki haklarını kullanmamakla suçlamaktaydı ve bu konudaki protestosunu da bizzat Bâbiâli'ye bildirdi.⁴⁵ Rusya, Memleketeyn'e fiilî bir Osmanlı müdahalesi yönünde bastırmaya başlamıştı.

İgnatyev bu günlerde Rus diplomasinin genel çizgisiyle mütenasip olarak Memleketeyn'e Osmanlı tarafından bir askerî müdahale taleplerini Avusturya elçisi ile birlikte Bâbiâli'ye sundu. Memleketeyn'in bağımsız hareket etmesini engellemeyi amaçlayan bu teklife İngiliz ve Fransız sefaletlerinden tepki geldi. Fransa bu karmaşık durumun çözümü için Paris'te bir konferans toplanmasını teklif ettiğinde Rusya, Paris'te yapılacak bir konferansa hâkim olamayacağı düşüncesiyle karşı çıkmıştı; Rus mağruriyetinin 'yaralı bilinci' Paris Antlaşması'nın üzerinden henüz on yıl geçmişti. Rusya, bu süreçte Prusya'yı da kendi tarafında görmeye gayret etmekteydi.⁴⁶ Avusturya, Prusya ve İtalya savaşının yaklaştığı bu dönemde Gorçakov'un hâlen Bâbiâli'den daha enerjik bir müdahale beklediği görülmektedir. Bâbiâli'nin askerî müdahalesi, muhtemel Rus müdahalesine de zemin hazırlayacaktır; 1848 senaryosu hâlâ hafızalardadır.

Diğer yandan Avusturya'nın aslında Prusya karşısında Fransız desteğine ihtiyacı vardı ve Memleketeyn'de Rus askerini görmek istememekteydi. Gorçakov'dan İgnatyev'e giden 24 Şubat tarihli talimatta, Memleketeyn'de mahallî kolluk kuvvetlerinin aşırı şiddet kullanmalarının teminat altına alınması, birleşmeye muhalif olan kesimlerin hükümetçe baskı altına alınmaması için gerekli tedbirlerin alınması ve ayrılıkçıların desteklenmesi yönünde çalışması istenmekteydi. Gorçakov, Eflâklılardan irâdesinin Boğdan'a empoze edilemeyeceğini düşünmekteydi ve Prensliklerde birbirinden müstakil seçimler yapılması gerektiğine dair sabık fıkriinde ısrarlıydı: "Boğdanlıların sesi Eflâklılar tarafından boğulmamalıdır" diyordu.⁴⁷ Âli Paşa'ya yazdığı hususî ve gizli mektubunda İgnatyev, Offenberg'den aldığı haberlere atıfta bulunarak, Gorçakov'un ayrılıkçı Moldovalıların seslerinin kısılmaması için gerekli tedbirlerin alınmasını Bâbiâli'ye bildirdi. Kısaca Rusya, Boğdanlı ayrılıkçılara yatırım yapmaktaydı.

Rusya'nın bir diğer kaygısı da Memleketeyn'e yönelik muhtemel bir Avusturya işgaliydi. St. Petersburg yönetimi böyle bir işgale karşı gerekirse güç kullanılacağı yönünde açık bir tehdidi dahi dile getirilmişti.⁴⁸ Rusya, 1858 Mukavelesine sadık kalınmasını ısrarla talep etmektedir. İgnatyev'in

45 BOA.HR.SYS.1044/1, lef 84, 28 Février 1866, No.1769/37.

46 Gorçakov Paris'te bir konferans çağrısına verdiği cevapta Bâbiâli açıkça istemediği sürece böyle bir konferansa karşı olduklarını dile getiriyordu, lakin esasında bunu çoktan göze almışlardı; NA.FO 65/698, 3 March 1866, no. 92 (from Sir Buchanan to Lord Clarendon). Bir sonraki raporda Gorçakov'un 1858 Konvansiyonuna sadık kalınması yönündeki ısrarı dile getirilmekteydi.

47 Rus basınında da Rus hariciyesinin taleplerine paralel yazılar çıkmaktaydı. Rus kamuoyuna göre prensliklerde ayrı ayrı seçim yapılması sûretiyle Boğdan ahalisinin birleşmeden yana olmadığı gayet net bir şekilde açıkça çıkıyordu. Bazı Rus gazetelerine göre Rusya'nın, Paris Antlaşması'nın dokunulmazlığını koruması için herhangi bir nedeni yoktur ve dış güçlerin kendi çıkarları için Memleketeyn'e zorla benimsetmeye çalıştığı bir birlik olmaksızın, prensliklerin "bütünleşme" yolundaki kaderine karşı çıkmayacaktır. Gorçakov'a göre birleşme, Eflâk ve Boğdanlıların refah ve huzur taleplerini karşılamamaktadır. Diğer yandan ikili yönetim, ülke ahalisinin çıkarlarına daha uygundur. Gorçakov Paris'te toplanacak olan konferansta Rusya'yı temsil edecek olan Baron Budberg'e de konferans öncesinde Paris yönetimine iletmesi yönündeki mesajını açıkça bildirecekti: "Bilhassa Boğdan nüfûsu olmak üzere, nüfusun önemli bir kısmının ayrılığı arzu ettiğine inanmamız için geçerli nedenlerimiz vardır. Mamafih siz bu yönde bir insiyatif almamaktasınız." (Sturdza, 1971, ss. 267-268).

48 NA.FO 65/698, 14 March 1866 no 115 (from Sir Buchanan to Lord Clarendon) (most confidential); Konemenos Bey de olası bir Avusturya işgalini Rusya'nın *casus belli* ittihaz edeceği kanaatindeydi ve konferansta

İstanbul'da yürüttüğü diplomasiyi de Rusya'nın bu diplomatik çizgisi çerçevesinde ele almak gerekmektedir; Çar Aleksandr, daha Kuza zamanında Bükreş yönetimini *une oeuvre bâtarde* olarak işaretlemekten çekinmemiş ve bu ülkeyi, Polonyalı devrimcilerin “günâh yuvası” olarak görmüştü.⁴⁹ Önceki şekliyle Prensliklerin ayrılığının garanti altına alınması durumunda Rusya, en azından Boğdan'da eski nüfûzunu devam ettirecektir.⁵⁰ Rus hariciyesi uluslararası antlaşmaları bozacak herhangi bir harekete karşı bütün diplomatik gücüyle mücadele etmekteydi. İgnatyev de bu noktada, mevcut antlaşmaları ihlâl edecek bir teşebbüsü akılsızca bulmaktaydı.⁵¹

Tuna Prensliklerine Yabancı Prens Sorunu: 1866 Paris Konferansı ve Büyük Güçler

Mart başında Gorçakov, Paris'te bir konferans toplanmasını kabul ettiğini açıkladı.⁵² Rus şansölye, Paris'teki konferansa katılacak delegelerine 1858 Mukavelesini esas itilaz etmelerini sıkıca tembih etti ve her defasında da Rusya'nın devletlerarası antlaşmalardan taviz vermeyeceğini beyan etti.⁵³ Bu anlamda Rusya, Romanya meselesinde kendi çıkarlarını Batılı güçlerin “devletlerarası anlaşma metinlerine sadakat” ve “uluslararası hukuka saygı” ilkeleri, yani XIX.yüzyıl ortasında Avrupa devletler sisteminin kendi ilkeleriyle savunmaktaydı. Unutmamak gerekir ki Rusya'nın yeniden hatırlayarak kendi çıkarlarına uygun bir şekilde dillendirdiği bu ilkeler, diğer taraftan aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun mevcudiyet ve bütünlüğünü de garanti altına alan metinlerdi. Gorçakov, bu stratejisine uygun olarak 1858 Mukavelesini esas alarak 1858'de verilen tavizler dışına çıkılmaması konusunda Paris Konferansı'ndaki Osmanlı delegesi Safvet Paşa ile uyumlu olunmasına dikkat etmelerini Baron Budberg'e ilettili. Paris Konferansı'ndaki Rusya delegesi, aynı zamanda Paris elçisi Baron Budberg, Gorçakov'un bu talimatları doğrultusunda konferans boyunca Safvet Paşa ile uyumlu olmaya dikkat edecekti. Ancak Paris Konferansı sonrasındaki şartlar, Gorçakov'un daha fazla taviz vermesini gerektirecektir. Paris'teki Konferans'ta geçici, kendiliğinden ve görünürde bir Rus-Osmanlı işbirliği zuhûr edecekti keza Bâbiâli'nin Romanya meselesindeki hassasiyetleri, Fransa'dan çok Rusya'nın argümanlarıyla uyumluymdu. Konferans sonunda Rusya, Memleketeyn'in birleşmesine yahut ayrılığına dair genel oylamayı kabul edecek, fakat uzun bir süre yabancı bir Prens getirilmesi fikrine kesin olarak karşı çıkacaktır.

10 Mart 1866'da Paris'te toplanan konferansta Prens Kuza'nın düşüşü sonrasındaki gelişmeler ve Memleketeyn'in geleceği, özellikle Bükreş tahtına ülke dışından yeni bir prens getirilmesi konu-

Rusya'nın izleyeceği tutumun ana hatlarına işaret etmektedir; Rus delege, yabancı bir prene ve şimdiye kadar imzalanan antlaşmalara mugayir olan her tasarı ve öneriyeye karşı çıkacaktır. Konemenos Bey, İngiltere'nin St.Petersburg elçisi Buchanan ile Gorçakov'un gerçekleştirdiği görüşmenin detaylarına da vâkıftır; BOA.HR.SYS.1044/1, lef 140?, 12 Mars 1866, No.1796/53, (personelle et confidentielle).

49 NA.FO 65/698 14 March 1866 no 115 (from Buchanan to Clarendon) (most confidential) ve aynı belge için ayrıca bk. Mosse (1960, s.75).

50 NA.FO 65/698 13 March 1866 no 109 (from Buchanan to Clarendon) ve aynı belge için ayrıca bk. Mosse (1960, s.75).

51 NA.FO 65/699 25 April 1866 no 190 (from Buchanan to Clarendon) (confidential) Nitekim Asya Dâiresi Müdürü Stremuhov'a göre 1856 Antlaşması devam edecekse, bütün yönleriyle devam etmelidir; Rusya'dan kendi onurunu küçük düşüren maddelere katlanması, fakat diğer bazı maddelerin ihlâlini de görmezden gelmesi beklenmemelidir; bkz., NA.FO 65/699 28 March 1866, no 114 (from Buchanan to Lord Clarendon) (confidential).

52 BOA.HR.SYS.1044/1, lef 30, le 6 Mars 1866, No.1788/47.

53 BOA.HR.SYS.1044/1, lef 39, le 11 Mars 1866, No.1792/51, (confidentiel)

su tartışıldı.⁵⁴ Bâbiâli Konferansa “Yabancı Prens” opsiyonunun gündem dışı tutulması önşartıyla katılmaktaydı. Gorçakov, Mart 1866’da İğnatyev’e gönderdiği gizli bir mektupta, Kuza’nın devrilmesinden sonraki vaziyeti değerlendirirken, içinden geçtikleri büyük reformlar döneminde Rusya’nın dışişlerinde manevra imkânlarının kısıtlı olduğuna işaret ederek İğnatyev’in, Rusya’nın daha etkin bir politika izlenmesi yönündeki tekliflerine yanıt veriyordu. Yani İstanbul’daki elçisi İğnatyev, tıpkı Rusya kamuoyundaki ateşli Slavcılar gibi Gorçakov yönetiminden daha aktif bir politika bekliyordu. Gorçakov’a göre ise Rusya, mesela Polonya meselesi gibi, millî ihtiyaçlar hâsıl olmadıkça, ülkenin bütünlüğü ve şerefini tehdit edecek şartlar aktif bir müdahaleyi zorlamadıkça, izlediği diplomatik ve mütedil yoldan sapmamalıydı (Jelavich, 2004, s.151). Gorçakov, konferansın alacağı kararlarda kendi taleplerinin karşılanacağı konusunda bir hayal görmediğini düşünüyordu; özellikle de Fransa’nın tavrı dikkate alındığında, Prensliklerin birleşmesi yönünde III.Napoléon’un ısrarının baskın geleceğini tahmin ediyordu.⁵⁵ Bununla birlikte yabancı prens meselesinde Bâbiâli’nin de Batılı güçlere direnmesi durumunda Rusya diplomasisinin istediği yönde bir karar çıkabileceğini tahmin ediyordu. Rusya’nın konferanstan beklentilerini Gorçakov, Paris sefiri Baron Budberg’e gönderdiği ayrıntılı talimatnâmesinde açıkça belirtti: 1858 Paris Mukavelesi esas alınsın ve her iki eyalette ayrı ayrı seçim yapılmak sûretiyle hem birlik meselesi hem de yabancı prens meselesi çözüme kavuşturulsun,⁵⁶ eğer mümkünse Eflâk ve Boğdan’ın ayrılığı kabul edilsin ve her ne surette olursa olsun yabancı prens getirilmesinin önüne geçilsin. Gorçakov, Boğdan’da el altından kendilerinin de desteklediği birleşme karşısı muhalefete de güvenini sürdürmekteydi.⁵⁷ Gorçakov bu ayrılıkçı muhalefeti, adeta bir koz olarak müzakerelerde kullandı. Konferans boyunca da çeşitli defalar, Eflâk yönetiminin Boğdan’da hukuk dışı hareket ederek Boğdanlıların ayrılıkçı taleplerini şiddetli bir şekilde bastırıldığını ileri sürdü. Ancak Fransa, başından beri istikrarlı bir şekilde Prensliklerin birliğini ve Romen halkının talepleri doğrultusunda hareket edilmesi gerektiğini –adeta ideolojik bir tutummuş gibi – savunmaya devam etti. Fransız tezine göre 1858 Mukavelesi zaten 1861’deki düzenlemeyle geçersiz kalmıştı.⁵⁸ Fran-

54 Konferansın ilk oturumuna dair Bâbiâli’ye ulaşan haberler için bk. BOA İ.HR.218/12642, 10 Mars 1866. Konferansın bütün oturumları hakkında raporlar için bk. BOA.HR.SYS.1044/1, 1866.2.26-1870.9.21. Konferans protokolleri için ayrıca bk. Testa (1882/V, ss.534-538), Sturza (1899, s.12 vd.).

55 BOA.HR.SYS.1044/1, lef 140?, 12 Mars 1866, No.1796/53 (personelle et confidentielle).

56 “Bu bâbda 1858 senesi mukâvelenâmesini mebbe ve esas ittihâz edişimiz dahi mücerred Memleketeyn ahvâlinin konferans sûretiyle her dürlü müzâkereresinin bittabi ait olduğu bir nokta-i itibar olmasına mebnîdir...” Prensliklerde ayrı ayrı seçim yapılmasını isteyen Gorçakov’a göre “...Keza eğer ittihâd mevcûd ise bilâ müzâhim zâhir olur. Eğer korkulacak heyecan emâreleri var ise ittihâd yok demektir ve bu ise konferansın hakikat hali öğrenmekliği arzu etmesi lüzûmunca bir kat daha müeyyedir...” Rusya’nın Memleketeyn siyasetini özetleyen bu uzun tahrir için bkz., BOA İ.HR.220/12758. Ayrıca bkz., BOA.HR.SYS.1044/1, lef 141?, 22 Mars 1866, No.1808/63, (trés confidentielle). Rusya prensliklerin birleşmesinin Balkanlarda önü alınmayacak bir dizi dalga yaratabileceğini de sık sık ima etmekteydi. Ancak belirtildiği üzere bunu Bâbiâli’nin gözünü korkutmak için dile getirmektedir.

57 Hatta konferans müddetince müşterek çıkarları gereği yabancı prensi reddeden Bâbiâli ve Rusya’nın, Memleketeyn’e bir askerî operasyon konusunda anlaşlıkları ve Osmanlı ordularının Eflâk’a girmesi durumunda Rusya’nın Yaş’ta bir garnizon talep ettiği dedikoduları dolamaktaydı. NA.FO.78/1921, 19 May 1866, no 38, (from Mr.Green to Lord Lyons) (confidential).

58 1858 ve 1861’deki düzenlemeler Barbara Jelavich’in bir dizi makalesinde işlendiği ve daha önceki bir makalemizde değinildiği için burada üzerinde durulmayacaktır. Ayrıca bkz., Riker (1971, s.520). Budberg’in gelinen noktada önerisi, Mukavelenin 12.maddesini işletmekti ve bu da Safvet Paşa’nın tam olarak önerdiği şeydi: Her iki eyalette de ayrı ayrı birer yerli voyvoda seçimi.

sa bu görüşünü savunurken Bâbiâli'ye de bu şekilde davranmasını salık veriyor⁵⁹ Rusya ile Bâbiâli arasında Romanya meselesinde zuhur eden görünürdeki 'ortak çıkarları' kendi lehine değiştirmeye uğraşıyordu. Avusturya yönetimi, daha önce Prensliklerin birleşmesine ve bağımsızlığına karşı olduğu gibi, Romenlerin ulusal arzularını kolaylaştıracak bir Yabancı Prens seçeneğine, tıpkı Rusya ve Bâbiâli gibi karşı çıkmaktaydı. Henüz 18 Ağustos 1859'da, yani krizden 7 yıl önce, Memleketeyn'in birliği ve Kuza'nın Bükreş yönetimi için ismi gündeme geldiğinde Rechberg, Metternich'e "Yabancı prens düşüncesinin kabul edilemez olduğunu düşünüyoruz" diye yazmıştı. Avusturya'nın İstanbul'daki elçisi Prokesch, "Birliğin bir amaç değil yalnızca yabancı bir prensin seçilmesine ulaşma için bir vasıta olduğunu" iddia edip, bunun hem Avusturya hem de Türkiye için ölümcül bir darbe (*un coup mortel*) olacağını ileri sürmüştü. Prensliklerin birleşmesinin Kuza'dan sonra mutlak bağımsızlığı sağlayacak bir yabancı prensin getirilmesinin önünü açacağını düşünen Viyana yönetimi, o gün ne düşünüyorsa bugün de aynı şekilde düşünmekteydi (Bossy, 1938, s.171). Avusturya hariciyesi, sınırlarında teşekkül eden ulus-devlet yapılanmalarına geleneksel refleksleriyle cevap vermeye kararlıydı; üstelik Romanya sözkonusu olduğunda bu reflekslerini gerekçelendirmek çok da zor değildi.

Yabancı bir prensin Memleketeyn tahtına çıkarılması konusundaki uzun tartışmalardan Temmuz'a kadar herhangi bir sonuç alınamayacaktı. Şubat'taki darbeden sonra Romen politikacılar, Avrupa'da kendi tahtları için çeşitli adaylar üzerinde çalışmaktaydılar. Hatta geçici hükûmetin Belçika kralının kardeşi Flander kontunu aday göstermesi, İstanbul'da bilhassa İgnatyev tarafından öfkeyle karşılanmıştı. Mart ve Nisan aylarında farklı adaylar içinde Hohenzollern-Sigmaringen hanedanından Karl'ın ismi, III.Napoléon'un çevresinden Madame Cornu'un politik dokunuşları ve tavassutuyla ön plana çıktı.⁶⁰

Gorçakov, Baron Budberg'e Safvet Paşa ile işbirliği halinde çalışmasını söylemişti ancak henüz Nisan başında, Osmanlı delegesi Safvet Paşa'nın diplomasi performansını "içler acısı" (*déplorable*) olarak nitelemekteydi. Keza Yabancı Prens meselesinde Osmanlı delegesi, sorunun rezerve edilmesine razı olmamakla birlikte dirençli bir şekilde karşı çıkamıyordu.⁶¹ Konferansta Rusya, Yabancı Prense itiraz konusunda inatçı bir tavır aldı. Gün geçtikçe Romanyalıların 'demokratik irâdeleri' doğrultusunda attıkları *fait accompli* adımlara uygun olarak Memleketeyn tahtına Hohenzollern-Sigmaringen hanedanından Prens Karl'ın getirilmesine itiraz etme noktasında da Bâbiâli'yi destekledi.⁶² Yabancı prensin resmen aday gösterilip seçilmesiyle 1858 Konvansiyonu açıkça bir kez daha hiç

59 AAE, CP Turquie, (1866), tome 367, 11 Avril 1866, No 36, f.238-239.

60 Detaylı bilgi için bkz., Sturdza (1899, s.XVIII-XIX); Riker (1971, s.526-529). Hohenzollern-Sigmaringenlerden birinin seçilmesinde III.Napoléon ile yakınlıkları da etkili olacaktır. Alman kökenli ailenin Avusturya'nın diğer hududunun yönetimine adaylığı, III.Napoléon kadar şüphesiz Bismarck'ın da hoşuna gitmiştir lakin bu adayda mutabık kalınmasında III.Napoléon'un insiyatifi belirleyici olmuştur.

61 BOA.HR.SYS.1044/1, lef 142?, le 2 Avril 1866, No.1823/74 (confidentielle et personnelle).

62 Safvet Paşa Nisan sonunda sonunda gönderdiği telegramda Prens Gorçakov'un yabancı prensin hariçte tutulmasını, Memleketeyn ahalisinin birleşme talebiyle sonuçlanan fakat geçici hükûmetin baskısı altında yapılan sözde seçimlerin iptalini, yani birleşme yönündeki adımların reddedilmesi yönündeki taleplerde bastırmasını istediğini yazıyor ve Fransa tarafından bunların reddedildiğini ilave ediyordu (BOA.HR.SYS.1044/1, le 24 Avril 1866, lef? No.?). St.Petersburg hükûmeti bu taleplerinde konferans boyunca ısrar etti. Daha sonraki bir belgeye göre Bismarck, haklı olarak bu meselede ikna edilmesi gereken devletin Osmanlı'dan ziyade Rusya olduğunu düşünmekteydi. Bismarck tarafından St.Petersburg'a gönderilen temsilciler Gorçakov tarafından evvelâ çok soğuk karşılanmıştı, fakat zamanla Gorçakov'un yumuşadığı görülecekti. NA.FO 881/1487, 19 July 1866 (from Mr.Green to the Earl of Clarendon)

sayılmıştı.⁶³ Haziran başında St.Petersburg'daki Osmanlı elçisi Konemenos Bey, Rusya ile ilişkilerin derin bir değişimin eşliğinde olduğunu yazacaktı.⁶⁴ Şimdiye kadar Osmanlı'ya karşı tasarruflarını oldukça samimi ve iyi niyetle yerine getiren Rusya, Prens Karl'ın Memleketeyn tahtına geçmesinin Bâbüâli tarafından kabul edilmesi durumunda bu tasarrufların değişeceğini beklemekteydi. Gorçakov, Konemenos Bey'e Paris'ten kendisine ulaşan haberleri okudu; Paris Konferansı'nda Safvet Paşa, Romanların uluslararası hukuku hiçe sayan adımları karşısında askerî bir işgali desteklememiş ve hatta bir hak talebine karşı da çekimser kalmıştır. Aynı günlerde İgnatyev'den de bir telgraf alan Gorçakov, Fransız elçi Moustier'nin sözde tehditleri sayesinde, bir askerî işgal düşüncesinin İstanbul'da zemin kaybettiğini öğrenecektir. Rusya, Bâbüâli'nin tutum değişikliğinden kaynaklanan rahatsızlığını birinci ağızdan dile getirecektir.⁶⁵ Artık Rusya'nın da Bâbüâli'den Memleketeyn'e yönelik bir askerî müdahale beklentisi azalmış olmasına rağmen yine de bu ihtimali tamamen dışarıda bırakmak istemeyecektir.⁶⁶ İgnatyev Bâbüâli'nin Memleketeyn'e yönelik bir askerî operasyon yapması gerekliliğini, Paris Antlaşması'nın bir gereği olarak yorumlamaktadır (İgnatyev, 1916, s.21). Antlaşmaların açıkça ihlâl edilmesi dolayısıyla Rusya'nın konferanstan çekilmesi ve hareket özgürlüğünü saklı tutması, bundan yaklaşık 4 sene sonra izleyeceği politikanın habercisiydi. Üstelik yabancı bir prensin Bâbüâli tarafından kabul edilebileceğini anlayıp hayal kırıklığına uğrayan ve Paris Antlaşması'ndan beri Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğüne sadık olduğunu ileri süren Rusya, bundan böyle Şark'taki Hristiyan ahalinin özgürleşmesini (*émancipation*) bile gündeme getirebilirdi.

8 (20) Nisan 1866'da Prensliklerde yapılan - ve 1858 Mukavelenâmesine göre yasal olmayan - halk oylamasında Hohenzollern hanedanından Karl'ın miras yoluyla Birleşik Romanya tahtına getirilmesi büyük bir çoğunlukla, özellikle Eflâk'ta desteklendi.⁶⁷ Rusya bu halkoylamasına başından

63 Bu, daha önce de vurgulandığı üzere Bâbüâli açısından diğer vassal devletlere emsal teşkil edeceği için çok tehlikeli bir adım anlamına gelmekteydi. Burada verilen bilgiler için ayrıca bkz., Mosse (1960, ss. 73-94).

64 Konemenos Bey'in uzun raporu; BOA.HR.SYS.1043/1, lef 2, le 3 Juin 1866 (secrète et personelle).

65 Hatta Çar, Baron Budberg ve General İgnatyev'in telegramlarını okuduğunda, muhafaza edilmesi gerekenlerin kaybedildiğini görünce hem Budberg'e hem de İgnatyev'e hiddetlenmiş, yazdığı bir emirde Baron Budberg'i yumuşak tavrı için sert bir dille azarlamıştı. BOA.HR.SYS.1043/1, lef 2, le 3 Juin 1866, (secrète et personelle).

66 Gorçakov, İgnatyev'e gönderdiği 11 Nisan tarihli belgede, Romanya'nın bağımsızlığının Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının başlangıç noktasını teşkil edeceğine dair 'kâhinâne' bir öngörde bulunmaktaydı. Rusya'nın hiçbir zaman Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünün şampiyonluğunu yapmadığını da bir yandan vurguluyordu; Rusya gerçekten savaştaydı ve bu savaş, Osmanlı'nın bütünlüğünü tehdit ettiğine inanılan Rusya'ya karşı, onu Rusya'dan korumak amacıyla, Rusya aleyhine yapılan antlaşmalarla sonuçlanmıştı. Böyle sonuçlanacağı kesin olsa da, Rusya'nın içinden geçtiği büyük reform süreci tamamlanana kadar bunu bir zaman meselesi olarak görmekte fayda vardır. Gorçakov, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının kaçınılmaz olduğunu kabul etmekle birlikte, bunun kendilerine göre uygun zamanda gerçekleşmesini ümit etmektedir. Akıl ve fırsatçılık, Rusya'nın Paris Konferansında, vassal olsun ya da olmasın, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasına yol açabilecek bir yabancı prens ihtimalini devre dışı bırakmasını gerektirmektedir. Bâbüâli'nin süzerenliği olmaksızın Prensliklerde bir yönetim kurulmasını engelliyip, sınırlarının güvenliği aleyhine gelişecek bir sürecin önüne geçtiklerine inanan Gorçakov, haklı şikâyetlerine süzeren devlet tarafından bulununcaya kadar tolerans dilini devam ettirmelerinin uygun olacağından yanaydı. Yani Rusya, Romanya meselesini bir de sınır güvenliği perspektifinden değerlendirmektedir. GARF, fond 828, delo 1438, list 78-80.

67 Kısaca bkz., *La Question Dynastique en Roumanie*, 1889, s.43-44; Sturdza (1899, s.XX, 119-120). GARF, fond 828, delo 1438, list 221 (4 Mai 1866). Gorçakov bunun açıkça Konferansın kararlarının Romanlar tarafından tanınmadığını göstergesi olduğunu, Rusya'nın böyle giderse konferanstan ayrılacağını ifade etti.

beri karşı çıkıyordu⁶⁸ ve halkoylamasından önce de Boğdanlıların çoğunluğunun ayrılıktan yana oy kullanacağına inanıyordu; Rusya'ya göre bu da *ipso facto* ayrılığı getirecekti.⁶⁹ Oysa Boğdan'daki Rus nüfuzu, Rusya'nın çıkarlarının Prensliklerdeki halkın iradesinde tecelli etmesi için kâfi gelmişti. Diğer yandan 1858 Mukavelenâmesine göre Prens seçimi, yalnızca seçilmiş divanlar tarafından yapılabilirdi. Âli Paşa'nın da bu halkoylamasına karşı çıktığı ve 5 yıllığına yerli bir prens seçilmesini geçici yönetime bildirdiği biliniyor (Kellogg, 1995, s.25). Âli Paşa'nın bu savı, Rusya tarafından da destek görebilirdi ki zaten Çar, birkaç yıl önce Romen siyasetçilere bir vesile ile yerli bir prens seçmelerini önermişti. Gorçakov da şu durumda süzeren devlet olarak Bâbiâli'nin sorumluluklarını üstlenerek Prensliklere yalnızca içişlerinde daha fazla özerklik vermesinin ehven-i şer olduğunu, ancak uluslararası yükümlülüklerin, Romanya'nın komşularının yamacına bir ateş gemisi ilişirmeye müsaade etmediğini iddia ediyordu.⁷⁰ Rusya, Paris Antlaşması'ndan sonra girdiği inziva ve toparlanma safhasından çıkamadığı sürece kendisini bekleyen komplikasyonların ziyadesiyle farkındaydı. Nitekim Gorçakov, Kırım Harbi'nden hemen sonra Rusya'nın infial ettiğini söyleyenlere, Rusya'nın somurtmadığını, kendini toparladığını gayet vurgulu ifade etmişti: *On dit que la Russie boude: La Russie ne boude pas; elle se recueille!*

Gorçakov'un gerek Romanya meselesinde, gerekse de Balkan Hristiyanlarının siyasî serbestiyeti konusunda opportunist bir politika takip ettiği söylenebilirdi. Dolayısıyla yabancı bir prensin egemenliğinde yavaş yavaş bağımsız bir Romanya ulus-devletinin kuruluşuna karşı çıkmakta Bâbiâli ile ortak noktada buluşması, onun bu opportunist ve gerçekçi politikasıyla uyumluydu.⁷¹ Ancak bu

68 12 Nisan'daki oturumda Konferanstaki Rus delege 3 Eylül 1859 Mukavelesi uyarınca derhâl Memleketeyn'e bir Osmanlı komiserinin ve garantör devletlerin delegelerinin gönderilip, yanlış yolda olan geçici hükümetin ivedilikle uyarılması suretiyle siyasî bir müdahalenin yapılmasını savundu. Safvet Paşa da aynı maddeye atıf yaparak, geçici hükümetin boyun eğmemesi durumunda zorlayıcı araçların devreye sokulacağını gösterilmesi gerektiğini ileri sürdü. Safvet Paşa böyle bir durumda Büyük Güçlerin İstanbul'daki temsilcileri ile birlikte Memleketeyn yönetimini durdurmak için tedbirler alacağını söylediğinde Baron Budberg de Osmanlı delegesini destekler mahiyette bir açıklama yaptı; Konferanstan çıkacak bir ortak iradenin çözüm için yeterli olacağını ekledi. Üstelik askerî müdahalenin ikincil bir yöntem olarak görülmemesini de dile getiren Rus delege Budberg ile Safvet Paşa'nın açıklamalarının çoğu zaman birbirini tamamladığı dikkat çekmektedir (Sturza, 1899, ss.130-135).

69 Hatta Gorçakov, Konferanstan gelen haberler doğrultusunda Nisan başında Yabancı Prens hülyalarının bir kenara atıldığını bile düşünmeye başlamıştı. GARF, fond 828, delo 1438, list 93 (14 Avril 1866).

70 Bu günlerde Gorçakov, zamanı geldiğinde "bu lağımı (*égout*) temizlemeyi düşünmek gerekeceğini" de vurguluyordu. Bâbiâli'nin Rusya'nın meşrû şikâyetlerine çözüm bulana kadar uzun bir süre toleranslı kalamayacakları aşıkardı. GARF, fond 828, delo 1438, list 81 (10 Avril 1866). 24 Nisan itibarıyla çıkan tabloda Offenber, iki hipotez öne sürmekteydi: Boğdan'ın tam bir idari otonomisi şartıyla yabancı bir prens olmaksızın birleşmenin sağlanması ki bu durumda yabancı prens meselesi dışlanmış olacaktı ancak Boğdan'da tam bir idari özerkliğin uygulanması pek mümkün gözüküyordu. Diğer seçenek ise Avrupa'nın tarafsızlığı yahut garantisi olmaksızın Prensliklerin bağımsızlığıydı. Oysa Gorçakov'a göre Avrupalılar, Rusya'nın çıkarına olacak bu seçenekleri kabul etmezlerdi ve hatta böylesine bir bağımsızlık, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının başlangıç noktası olacaktır yahut buradaki zararını telafi etmek için Osmanlı yönetimi, diğer Hristiyan milletlere otoritesini daha fazla dayatacaktır. GARF, fond 828, delo 1438, list 147 (24 Avril 1866).

71 Araştırmacılar da bu konuda aynı fikirdedir. Riker (1971, s.518-519), Riker, Rusya'nın bu dönemde Prensliklerde anarşiden yana olduğunu, Büyük Güçler arasındaki herhangi bir savaş çıkması durumunda fırsattan istifade ederek burayı ele geçirmek için harekete geçebileceği üzerine bir politik duruş benimsemiş olabileceğini dahi ima eder. Rusya'nın Polonya'ya sınırdaş bir bölgede siyasî anarşiden yana olup olmadığı tartışma götürür bir yorumdur. Ancak buralarda Avusturya yahut herhangi bir Batılı gücün uydusu durumunda bir Romanya ulus-devleti hiç arzu etmediği kesindir. Balkanlarda Osmanlı'dan kopartılan ilk ulus-devlet olan Yunanistan için Rusya, Osmanlı ile savaş maliyetine katlanmıştı ve Yunan ulus-devleti kurulduktan kısa bir süre Atina'da

süreçte Bâbüâli, her ne kadar St.Petersburg ile müşterek çıkarları açıkça ortada olsa da Batılı güçlere Rusya ile birlikte hareket ediyormuş gibi görüntü vermemeye de dikkat ediyordu. Âli ve Fuad Paşa bir defasında Fransız elçisine Rusya ile görüşlerinin benzeşmesinin bu olayda yalnızca basit bir tesadüften ibaret olduğunun altını çizmişler ve bu tesadüfün kendileri için Rusya ile fikir birliği hâlinde oldukları anlamına gelmediğini izah etmeye çalışmışlardı.⁷² Bâbüâli, Rusya'nın gasplarına (*empiétement*) karşı yegâne garantisi olan devletlerarası antlaşmaların eksiksiz devam ettirilmesinden yana olduğu gibi, Romanya meselesi yüzünden Fransa'nın desteğini kaybetmek istemiyordu. Âli ve Fuad Paşalar, bu süreçte Batılı güçlere benzer izahatta bulunma ihtiyacı hissetmişlerdi. Âli Paşa ile Gorçakov'un görünürdeki "uluslararası antlaşmaların olduğu gibi devam ettirilmesi" siyasetinin Osmanlı İmparatorluğu'nun yararına olduğu açıktı. Rusya'nın, içinden geçtiği büyük reformlar sürecinde, iç ve dış şartların zorlamasıyla, bilhassa Romanya'da Batı'nın –burada özellikle Fransa kastediliyor– siyasi nüfuzunu arttıracak muhtemel bir senaryoyu engellemek için bu prensibe geçici olarak riayet ettiğini düşünmek, akla yatkın geliyor. Nitekim Fransız elçi ile görüşmesinde Âli Paşa, Bükreş yönetimine bir Yabancı Prens getirilmesini kabul etmenin, Paris Antlaşması'nda ciddi bir modifikasyon anlamına geldiğini, bunun da St.Petersburg kabinesinin istediği ve kendince gerekli gördüğü zaman Paris Antlaşması'nı tartışmaya açmak için istismar etmekte tereddüt etmeyeceği bir örnek olacağını ileri sürmekte haksız değildi. Âli Paşa, Rusya'nın bu meselede izlediği politikanın kendi iç siyasetindeki geçiş sürecinden kaynaklandığını düşünmekle de St.Petersburg'daki karar alıcıların stratejilerini aslında doğru analiz etmekteydi. Oysa Fransız elçiye göre Sultanın nazırlarının dikkate almadıkları şey şuydu ki Antlaşmalara harfi harfine sadakat, Bâbüâlidekilerin kendi huzur ve tatminlerini sağlayabilirdi ancak Prensliklerin taleplerini reddetmekle, bizzat antlaşmaları tehlikeye atabilecek bir kapının –ki burada isyan anlamına geliyor – açılmasına neden olabiliyorlardı. Fransa, muhtemel bir isyanı ima ederek Bâbüâli'ye Prensliklerin taleplerini karşılama tasviye etmekteydi. Bâbüâli ise eğer mümkünse yabancı bir prens olmaksızın prensliklerin birliğini kabulleniyordu ve konferanstan da bu yönde bir eğilim çıkmasından dolayı rahatlamıştı. Ancak Fransa'nın zamanla meseleye ağırlığını koymasıyla durum değişecekti.

Rusya ve Bâbüâli ile birlikte Paris'teki diğer devletlerin temsilcileri de yabancı bir prensin ülkenin başına geçmesinin önünü açan Romanya'daki oylamanın yasal olmadığını kabul ettiler.⁷³ Ancak bu günlerde Bükreş yönetimi Karl'ın prensliğinin kalıtsal olduğunu ilan etmişti⁷⁴ ve Karl, aynı günlerde Romanya topraklarına vasıl olmuştu. Safvet Paşa, Karl'ın garantör devletlerin rızası hilâfına Eflâk topraklarına girmesinin de gayri yasal olduğunu beyan etmekteydi. Hatta Gorçakov, Karl'ın ülkenin başına getirilmesine yönelik oylamanın konferans temsilcileri tarafından gayri meşrû ilan edilmesine ilişkin ayrı bir beyanname hazırlanmasını talep etti; ancak bunu yeterli görmemekteydi ve

İngiltere'nin nüfuzu Rusya'ninkine galebe çalmıştı. Yunanistan için savaşıyor Rusya olmasına karşın İngiliz emperyalizmi o bölgelere Rusya'dan daha fazla nüfuz etmişti.

72 AAE, CP Turquie, (1866), tome 367, 02 Mai 1866, No 49, f.305-307. Fransız elçi Mayıs başında Âli ve Fuad Paşalar ile yaptığı bu görüşmeden, onların Prensliklerin otonomisinin ve refahının gelişmesinden korktuklarından dolayı samimi bir mahubiyet içinde olduklarını yazıyordu. Rusya'nın siyasetine iştirak ettiklerine dair sitemlere karşı da kendilerini savunmaktaydılar.

73 AAE, CP Turquie, (1866), tome 367, 25 Mai 1866 (Paris'ten Moustier'ye) No 34 ek, f.370.

74 1 Mayıs'taki beyanın tamamı ve garantör devletlere geçici hükümet tarafından gönderilen mektuplar için bkz., Sturdza (1899, ss.173-183).

Memleketeyn'deki geçici hükûmete karşı daha sert yaptırımların gündeme getirilmesinde ısrarlıydı.⁷⁵ Rusya, tıpkı Kuza gibi yerli bir hospodarın başa geçmesini önermekteydi. Romanya'da Rusya'nın en büyük rakibi olan Fransa⁷⁶ ise halkın sesine kulak verilmesinde ısrar etmekteydi; yani hem prensliklerin birleşmesini destekliyor hem de yabancı prens önerisine öyle ya da böyle sempatiyle yaklaşıyordu.⁷⁷ Alman coğrafyasındaki siyasî üstünlük mücadelesinde Prusya'nın rakibi Avusturya'nın öteki hududuna kendine yakın bir prensin yerleşmesini isteyen Bismarck'ın tutumu da gittikçe belirleyici olmaya başlamış, Prusya da Romenlerin yanında yer almaya başlamıştı. Her ne kadar Bâbiâli ve Rusya, prensipte ortak noktada buluşsalar da Nisan ayında Yaş'ta birleşmeye karşı çıkan kesimlerin çıkarmış oldukları olaylar, Osmanlı ve Avrupalı müttefikleri tarafından Rusya'ya mâl edilmişti.⁷⁸ Bu olaylardan sonra Bâbiâli'nin Rusya'ya daha fazla şüpheyle yaklaştığı görülecekti. Boğdan'da Eflâk ile birleşmeye karşı olan ayrılıkçıların çıkardıkları ayaklanmaların arkasında ise Rusya'nın yeraltı diplomasisini aramamak için ise bir neden yoktu.

Bâbiâli, birleşmeye boyun eğebilir gibi gözükse de yabancı prene istikrarlı olarak her platformda karşı çıktı.⁷⁹ Bâbiâli'deki tutum değişikliğini gören Rusya da birleşmeyi kabul edip, aynı şekilde yabancı prene karşı çıkmaya devam etti.⁸⁰ Fransa, hem Bâbiâli'nin hem de Rusya'nın er ya da geç yumuşayacağına inanıyordu ve özellikle bu iki devletin öyle ya da böyle onayı olmaksızın Karl'ın tahtının sağlam olmayacağını farkındaydı. Hohenzollern-Sigmaringen hanedanından Prens Karl, Romen halkının davetine icabet ettiği ve Sultanın egemenlik haklarına saygı duymak suretiyle bu görevi yerine getirmeye niyetli olduğu yönünde bir mektup gönderdiğinde⁸¹ Âli Paşa'nın ve Gorçakov'un atacağı adimleri tahmin etmek zor değildi. Buna karşın Kuza'nın devrilmesinden sonra 1866 Baharında Bükreş'in Yaş karşısındaki etkinliği, daha da artmıştı. Boğdanlılar, Eflâklılar millî merkez olarak ön plana çıkmasından açıkça rahatsızlardı. Hatta Boğdanlılar arasında yaklaşmakta olan meşûm geleceğe bir Rus müdahalesinin engel olacağına inananlar dahi vardı ve bu konudaki söylentilere bir de seçim sonucuna göre Hohenzollern hanedanından Karl'ın ülkenin başına geçirileceğine dair haberler eklenince, *Russophil* Romenler, Neculai Rosetti-Roznovau, Konstantin Moruzoi ve Boğdan Ortodoks cemaatinin metropolünün öncülüğünde birleşip Yabancı Prens getirilmesine karşı çıkarak Yaş'ta Rusya yanlısı olaylar çıkardılar ve bu hadiseler, yaygın bir ayaklanmaya dönüşmeden Romen ordusundan müdahale geldi.⁸² Ardından Boğdan'daki olaylar üzerine Bâbiâli, Rusya'nın

75 NA.65/699, 30 May 1866, no.267, (from Andrew Buchanan to Lord Clarendon) (confidential)

76 Riker, bu meseleyi Prusya'nın merkeze oturduğu Rusya ve Fransa'nın karşıt kutupları oluşturduğu bir mesele olarak görmektedir. Prusya kralının bu süreçte pasif vaziyeti, aslında Karl'ı onaylayan ancak Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu'nu doğrudan karşısına almaktan çekinen bir duruştu. (Riker, 1971, s.534).

77 AAE, Turquie, (1866), tome 367, 26 Avril 1866, No 45, f.283.

78 NA.65/699, 15 May 1866, no.237, (from Andrew Buchanan to Lord Clarendon) (confidential). Literatürde de bu ayaklanmada Rusya'nın parmağı olduğundan bahsedilir. Bu hususta bkz., Iorga (1945, s.25).

79 AAE, CP Turquie, (1866), tom 367, 9 Mai 1866, No 50, f.320.

80 NA.FO 78/1910, 9 June 1866, no.215 (From Lord Lyons to Lord Clarendon). Batı diplomasi kulislerinde Bâbiâli'nin Prens Karl'ı tanımama konusundaki itirazları kabul edilmezse Rusya'nın Konferansı terk edeceği ve bunun da Osmanlı'yı Rusya'nın kucağına atmak olacağı tartışılıyordu.

81 AAE, Turquie, (1866), tome 367, 22 Mai 1866, No 57 ek, f.362.

82 Bu olayların arkasındaki sebeplerin bir özetini yapan Kellog, her iki prenslik arasında sosyo-politik farklılığı özetlemektedir; bk. Kellog (1995: 21). Bu farklılık Ortodoks nüfusun nispeten daha fazla olduğu Boğdan'da sosyal tabandan başlayıp, elitlere kadar uzanmaktaydı. Boğdan'da okumuş kesim daha ziyade Alman tedrisa-

da teşvikiyle Memleketeyn'e yönelik bir askerî operasyonun sinyallerini vermekte gecikmedi. Rusya bu süreçte, yukarıda bahsedildiği gibi doğrudan bir askerî müdahale için Bâbiâli'ye yeniden baskı yapmaya bile başladı.⁸³ Gorçakov, Bâbiâli'nin Memleketeyn'e karşı tasarladığı bir askerî operasyona destek vereceğini beyan etti.⁸⁴ Ancak Rusya'nın askerî operasyon beklentileri boşunaydı.

Her ne kadar Gorçakov aksi yönde bastırma da⁸⁵ Memleketeyn geçici hükûmetiyle Bâbiâli arasındaki gerilim çok uzun sürmeyecekti keza İngiltere de tıpkı Fransa gibi böyle bir askerî müdahaleye karşıydı.⁸⁶ Nitekim Rusya da ciddi bir insiyatif almaktan kaçınıyordu. Gorçakov Mayıs ayında Şark meselesinin gidişatından endişe ettiğini ifade etmekteydi; özellikle bu konuda Avusturya'nın ve Prusya'nın ne diyeceğini merak ediyordu.⁸⁷ Avrupa güç dengelerinde gittikçe daha da önemli hâle gelen Prusya faktörünü gören İngiltere, müttefiki Fransa'yı Romanya için kırmaya niyetli olmadığı gibi, çıkarlarının da yeni karışıklıkları besleyecek bir askerî müdahaleyle örtüşmediğinin farkındaydı; Avrupa kamuoyunda yeni bir heyecan dalgasını ise hiç arzu etmiyordu. Üstelik bu meselede Prusya da Fransa'dan yana ağırlığını koymakta gecikmedi. Prusya'nın Fransa ve Avusturya aleyhine yükselişi Berlin'i, her iki devletten de Kırım'ın intikamını almak için gün sayan Rusya ile yakınlaşmaya her geçen gün daha fazla itiyordu. Dolayısıyla İngiltere ile Osmanlı'nın çıkarları, Memleketeyn'in geleceği konusunda tam olarak örtüşmüyor, Londra'yı Paris'in ısrarlarına boyun eğmeye zorluyordu. Rusya'nın tavrı da artık netti ve Gorçakov'un beyanı açıktı: Rusya hükûmeti, uluslararası hukukun Romenler tarafından bariz bir şekilde çiğnenmesine ve Rusya'nın temsil edildiği bir konferans müzakerelerinin, harita üzerinde ancak mikroskopa bulunabilecek bir ülke tarafından görmezden gelinmesine ve yok sayılmasına müsaade etmeye niyetli değildi. Âli Paşa'nın Yunan Ghika ile müzakerelere başladığı haberleri, Rusya tarafından Romanya'ya verilen "taviz" olarak nitelendirilmekteydi.⁸⁸ Karl'ın Romanya'ya vasıl olması, Gorçakov'un masadan kalkacaklarını dile getirmesi için bir bahane

tından Eflâk'ta ise genellikle Fransız tedrisatından geçerek yetişmekteydi. Boğdan'daki Ortodoks ruhbanlar, kesinlikle Rusya'ya daha yakındı ve birlik bir Romanya devletine şüpheyle yaklaşmaktaydılar.

- 83 GARF, fond 828, delo 1438, list 209, 220 (2 Mai 1866). Gorçakov başlangıçta askerî müdahalenin er ya da başvurulacak bir çare olacağı kanaatindeydi; ancak bu mesele, Osmanlı yönetimine destek vermeye niyetli olduklarını göstermedikleri sürece Rusya'ya havale edilemezdi ve Rusya'nın çıkarları şu an St.Petersburg'u hareketle geçmeye yeterince zorlamamaktaydı. Bununla birlikte Rusya'nın dışarıda bir askerî müdahaleden kaçınmadığı yönünde bir intibâ bırakmak önemliydi. Gorçakov, askerî bir müdahalenin Rusya'nın olduğu kadar Bâbiâli'nin de yararına olduğunu İgnatyev'in İstanbul'dakilere göstermesi gerektiğini yazmıştı.
- 84 Buna karşın Âli Paşa, Bükreş'te Avusturya'yı görmeyi tercih etmekteydi. AAE, CP Turquie, (1866), tome 367, 26 Mai 1866 (Dépêche télégraphique) f.371.
- 85 GARF, fond 828, delo 1438, list 221 (4 Mai 1866) (confidentielle au Ignatiev). Gorçakov, Bâbiâli'nin süzerenliğinden kaynaklanan tasarrufları hayata geçirmesi gerektiğine inanmaktadır. Nitekim burada Romenlerin yaptığı yalnızca antlaşmaları ihlal değil, aynı zamanda Büyük Avrupa'nın kolektif iradesi için aynı zamanda bir tahkirdi. Rusya'ya göre eğer Konferans eyleme geçmeden yalnızca konuşmaya devam ederse, herhangi bir varoluş nedeni kalmaz.
- 86 Fransız elçiye göre Âli Paşa da askerî müdahaleden yana değildi; AAE, Turquie, (1866), tome 367, 23 Mai 1866, No 57, f.357.
- 87 GARF, fond 828, delo 1438, list 228 (05 Mai 1866) (trés secrète au Ignatiev). Türkiye'nin müdahalesine ransa'nın karşı olması, meseleyi daha da içinden çıkılmaz hâle getirmekteydi. Gorçakov'a göre Büyük Avrupa, Eflâk-Boğdanlılar önünde diz çöküyordu.
- 88 NA.65/699, 30 May 1866, no.267, (from Andrew Buchanan to Lord Clarendon) (confidential) GARF, fond 828, delo 1439, list 18 (29 Mai 1866). Gorçakov, Bâbiâli'nin basiretsizliğinden yakınıyordu. Âli Paşa'nın Ghika ile müzakerelerinin Moustier kolaylaştırdı (Henry, 1930, s.95).

daha yarattı. Bükreş yönetimine aday bir prensin önce İstanbul'a değil de doğrudan Bükreş'e gitmesi Bâbiâli nezdinde rahatsızlık yaratsa da İstanbul, 1866 yazından itibaren gittikçe Fransız tezine daha fazla yaklaşacaktı.⁸⁹

Paris'teki konferans oturumlarının sonuç alınmadan dağılması üzerine İngiltere, bu defa daha kararlı bir şekilde meseleye ağırlığını koymaya başladı. İngiltere, Bâbiâli'ye telkin yoluyla onu Fransız tezine yaklaştırma gereğini hissetmekteydi.⁹⁰ Rusya ise bundan böyle Bâbiâli'nin kendiliğinden yapacağı bütün eylem hesaplarını bir kenara bırakmıştı; Rus devlet adamlarına göre Romanya meşalesinde güç merkezi artık tamamen Boğaz kıyılarından Seine kıyılarına kaymıştı. Rusya, Bâbiâli'yi kendi çıkarlarına yönelik tavsiyeleri dinlememekte itham ediyordu; bu noktada Bâbiâli'yi kendi haline bırakıp, Rusya'nın kendi çıkarlarını garanti altına alacağını dile getiren Gorçakov, İstanbul'u ikna etme sürecinde Lord Lyons ile Moustier'nin birlikte hareket ettiğini görmekteydi. Zaten Fransa epeyce bir süredir Âli Paşa'yı yabancı prens seçeneğini tamamiyle dışlamaması için ikna etmeye çalışmaktaydı. Bununla birlikte Fransa, İğnatyev'in İstanbul'da Osmanlı İmparatorluğu'nu Romanya'ya müdahale etmesi konusundaki faaliyetlerinden son derece rahatsızdı.⁹¹ İğnatyev ise bu dönemde yazdığı bir raporunda, "Büyük Avrupa" eğer bir karar aldysa, bu kararın uygulanması gerektiğine vurgu yapıyor ve Romenlerin devrimci doktrinleri, Latin fikirleri, Fransa tarafından cesaretlendirilmeleri dolayısıyla cezalandırılması gerekliliğine atıf yapıyordu. İğnatyev'e göre Romenlerin Fransa desteğiyle atıkları adımlar, sınırdaş devletler için olduğu kadar Türkiye'nin Slav ve Grek tebaası için de zararlıydı.⁹² Rus elçi, Bâbiâli'den Romenleri cezalandırmasını talep etmekteydi.

Buna karşın Bâbiâli'nin ivedi halledilmesi gereken malî sorunları da Romanya'ya yönelik askerî operasyon seçeneğini ihtimal dışı bırakıyordu.⁹³ Üstelik tam bu sırada Hıdiv ile yaşanan anlaşmazlıklar, Bâbiâli için durumu daha karmaşık bir hâle getiriyordu. Zira olası bir askerî müdahalenin yaratabileceği geniş çaplı bir kaos durumunda İstanbul yönetiminin Mısır'ın askerî desteğine ihtiyaç duyacağı gerçeği de ayrı bir sorun olarak masadaydı. 4 Haziran gecesi Sultanın cülusunun yıldönümü şenliklerinde, İstanbul'da Mısır'ın Tuna'ya 6 bin asker göndermesi gündeme gelmiş, ancak Sadriâzâm Fuad Paşa böyle bir hamlenin Rusya'ya Boğdan sınırında bekleyen 15 bin askeri ile Memleketeyn'e girmesine bahane teşkil edeceğinden doğru olmayacağını beyan etmiştir. Bunun üzerine vassal devleti karşısında adeta çaresiz kalan Sultanın öfkelenerek Fuad Paşa'yı sadareten aldığı bile dile getirilmekteydi.⁹⁴ Fuad Paşa, Rusya'nın askerî müdahale yönünde Bâbiâli'ye baskı yapmasının arkasında yatan asıl nedenin, Rus askerî müdahalesi için bir bahane teşkil edeceği yönündeki görüşlerinde haksız değildi.

89 Karl'ın Bükreş'e İstanbul üzerinden gitmiş olsaydı muhtemelen Bâbiâli tarafından kabul edilme ihtimalinin daha fazla olduğu göze çarpıyor; AAE, Turquie, (1866), tome 368, No 70, 13 Juin 1866, f.41.

90 NA.FO 881/1530, 12 June 1867 (from A.S.Green to the Foreign Office) s. 30-31.

91 AAE, Turquie, (1866), tome 368, 16 Juin 1866 (Dépêche Télégraphique) f.54.

92 AVPRİ, fond 133 opis 469, delo 49, 17/29 Mayıs 1866, no.116, list 116-123 (sekretno).

93 AAE, CP Turquie, (1866), tome 368, 13 Juin 1866, No 70, f.42.

94 Bu hadisenin Mısır'da iktidarın kalıtsal olarak kendi ailesine bağlanması için uğraşan Hıdiv ile Sultanın arasını açtığı bile zikredilmektedir; keza Hıdiv'in planları için Fuad Paşa, Âli Paşa'ya göre tercih edilebilir bir siyasi karakterdir. Bu konuda bkz., Sturdza (1971, s.283). Bu dönemde Hıdiv ile Bâbiâli arasındaki sorunlar hakkında bkz. Pınar (2012).

Batılıların Bâbiâli'ye telkini şu yöndeydi: Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğü için daha tehlikeli beklenmedik bir hâdisenin vukû bulması, Karl'ın Birleşik Prenslüklerin başına atanmasından daha önemliydi ve Fransız elçinin daha önce dile getirmiş olduğu bu uyarı, Bâbiâli tarafından gittikçe daha fazla dikkate alınmaktaydı.⁹⁵ Diğer taraftan İstanbul'da, yeni oluşan Romanya'ya yönelik en büyük düşmanlığın Bâbiâli'den değil, Rusya'dan gelme ihtimalinin daha yüksek olduğu şeklindeki bir argüman da öne sürüldü. Üstelik Avusturya ile Prusya arasında bir savaş çıkması işten bile değildi; bu son hadise, Venedik karşılığında Romanya'nın Avusturya vesayetine geçmesi ihtimalinin bile diplomatik kulisleri meşgul ettiği günlerde⁹⁶, Bâbiâli'nin Romanya tahtına yabancı bir prens geçmesini kabullenmesini daha da hızlandıracaktı. Dolayısıyla *realpolitik* Âli ve Fuad Paşaları, bu gerçekleri göz ardı etmemeye zorluyordu.⁹⁷ Özellikle Sultan, Memleketeyn'e yönelik bir askerî operasyonu tasdik etmiyordu ve üstelik böyle bir operasyonda Mısır ordusu da yer alacaktı⁹⁸ ve İstanbul ile Kahire arasında sorunlar da devam etmekteydi.

Prens Karl'ın Memleketeyn tahtına, uluslararası meşrûiyetine hâle gelmeden çıkması için St. Petersburg'un rızasını elde etmesi gerekiyordu. St.Petersburg'da kendine karşı alerjik tutumun devam ettiğini gören Fransa, bu konuda doğrudan Bükreş'teki siyasetçilerin Rusya nezdinde teşebbüste bulunmasına razı olabilirdi. Bu maksatla Bükreş'teki geçici hükümetin St.Petersburg'a gönderdiği temsilciler Kostaforo ve Boeresco, Gorçakov ile Haziran sonlarında görüştüler.⁹⁹ Şansölye Gorçakov, Karl'ın emrivâki bir seçimle Memleketeyn prensliğine getirilmesinin, devletlerarası yasal metinleri hiçe sayan bir ihlâl olduğunu vurguladıktan sonra, konferansın saygınlığını temin edememesi sebebiyle tatilinden yana tavır aldığını belirtti. Bunun yanı sıra Gorçakov, Memleketeyn yönetimine yönelik diğer şikâyetlerini de dile getirdi. Memleketeyn hükümetinin dogmalar ve kilise mülklerinin organizasyonu konularında ruhanî işlere müdahale etmesinden, Ortodoksluğun hâmisisi olarak Rusya rahatsızdı. Bunun ardından Gorçakov konuyu, Rusya'nın sınırlarında toplanıp örgütlenen Polonyalı

95 Benzer yönlendirmeler İngiltere'den de gelmeye başlamıştı. Haziran ortasında Sultanın hâkimiyet ve saygınlığını tanıdığını gösteren Bâbiâli'nin talep ettiği şartları yerine getirmesi halinde Karl'ın İstanbul'a davet edileceği ifade edilmekteydi. NA.FO. 78/1910, 14 June 1866, no. 220. Rusya, Moustier'nin İstanbul'da Bâbiâli'yi bir askerî operasyondan vazgeçirmek için yaptığı diplomatik manevraları yakından izliyordu; AVPRİ, fond 133 opis 469, delo 49, 24 Mayıs/ 4 Haziran 1866, no.126, list 169-173 (sekretno). İgnatyev'e göre Türkler, eğer Memleketeyn'e Türk orduları girerse Fransızların kendilerine olan teveccühlerinin kaybolacağından Rumeli ve İmparatorluğun diğer kısımlarında Hristiyanların ayaklanacağından korkuyorlardı. Türklerin bu ayaklanmalarını bastırması durumunda Avrupa katliam karşısında ayağa kalkacak ve Fransa bu defa muhtemelen yeniden müdahale etme fırsatı yakalayacaktı. İgnatyev, İngiltere'nin de askerî operasyona karı olduğunu bildiriyordu.

96 Bu 'dâhiyâne' fikri ortaya atanlardan İtalyanlara göre özenle hazırlanmış kombinasyonları seven III.Napoléon bunu kabul etmek zorunda kalacaktır; lâkin III.Napoléon, Avusturya'nın böyle bir teklife sıcak bakmasını tabii ki beklemiyordu. Üstelik Avusturyalılar da bu teklifin kendilerini Rusya ile bir ihtilafa ve düşmanlığa sürüklemeye hizmet için ortaya atıldığını görmekte gecikmedi (Taylor 1954, s.160). GARF, fond 828, delo 1439, list 212 (2 Mai 1866). Bu belgeden anlaşıldığı üzere Rusya da kendisinin bu konudaki itirazına rağmen böyle bir seçeneğin uygulanmasına pek olası bakmamaktadır.

97 Moustier artık Bâbiâli'nin Yabancı Prensi kabulleneceğinden ve her ne kadar orduda bir seferberlik gözlemlese de bir işgalden imtina edeceğinden neredeyse emindi. AAE, CP Turquie, (1866), tome 368, 13 Juin 1866, No 70, f.44.

98 AAE, CP Turquie, (1866), tome 368, 20 Juin 1866, No 71, f.58-61.

99 NA.FO 65/700, 6 June 1866, no.278, 279 (from Buchanan to Lord Clanrendon), NA.FO. 78/1911, 5 July 1866, no.110 (from Mr.Green to Lord Clarendon) (confidential). Rusya'nın öfkesi kolay kolay dinecek gibi gözük-müyordu. Gorçakov, Karl'ı yasaların uygulanmasını engelleyen biri (*filibuster*) olarak nitelendirmekteydi.

siyasî mülteciler meselesine getirdi ve Memleketeyn temsilcilerine bu konudaki rahatsızlıklarını tekrar ifade etti. Polonyalı mültecilerin Rusya'ya yönelik olarak Bükreş matbuâtı vasıtasıyla yürüttükleri propaganda faaliyetlerine Romanya yönetimi izin vermemeliydi. Gorçakov'un gündeme getirdiği konular arasında, Prens Karl'ın Çar Aleksandr'a gönderdiği mektuptan dolayı Çar'ın hoşnutsuzluğu da vardı; mektup kâğıt üzerinde Peşte'den gönderilmiş gibiydi fakat Çar'a Paris üzerinden ulaşmıştı. Rus yönetimi buradan şu noktaya varıyordu: Prens, henüz Memleketeyn tahtına geçtiği resmen tasdik edilmeden Rusya İmparatoruna böyle bir mektup göndermeye cüret edemezdi. Gorçakov, Paris Konferansı'nda yaşananlar karşısındaki hayal kırıklığını ve Rusya'nın serbest hareket etmek maksadıyla konferanstan çekileceğini Romen heyetine bildirdi ve Rusya, meselenin Romanya'ya komşu olan devletlere havale edilmesi teklifine de olumlu yanıt alamaması üzerine çok geçmeden konferanstan çekildi. Şimdiye kadar Prenslikler konusundaki bütün antlaşmaların altında imzası bulunan Rusya'nın konferanstan çekilmesi, Bükreş hükümetinin başına bir yabancı prensin geçmesi sürecini daha da hızlandırdı.

Hatırlatmak gerekir ki Gorçakov'un ve İgnatyev'in Memleketeyn yönetimine karşı en şiddetli muhâlefeti, Eflâk-Boğdan idaresinin Ortodoks ruhbanlarla ilgili konulara karışmasıydı; dogmalara, organizasyona ve Kilise mülkiyetine müdahale, St.Petersburg ile Bükreş arasındaki en büyük ihtilâfi teşkil etmekteydi. Rus sınırında toplanan ihtilâlcî Leh mültecileri Memleketeyn yönetiminin teşvik etmesi, hâlihazırdaki bir diğer meseleydi. Rusya aleyhine Memleketeyn'de faaliyet gösteren basına verilen taviz de Rus yönetimini son derece rahatsız etmekteydi. Çar, Aleksandr, kendisine, tahta aday olarak gösterilen Hohenzollern hanedanından Karl tarafından gönderilen mektuptan da tatmin olmamış, aksine prensliği resmî olarak tanınmadan gönderdiği bu mektuptan dolayı açıkça rahatsız olmuştu.¹⁰⁰ Paris'teki konferanstan hiç de hoşnut olmayan Gorçakov'un İgnatyev'e Bâbiâli'nin Memleketeyn politikasında izlediği siyasetin devletlerarası hukuku yok saydığını İstanbul'da dile getirmesine yönelik direktifleri bu çerçevede değerlendirilmeliydi. Çünkü artık Bâbiâli, yavaş yavaş bu *fait accompli* kabul etmeye başlamıştı.¹⁰¹

1866 Bahar ve yaz aylarında bütün Avrupa'nın dikkatini Romanya'ya çevirdiğini ileri sürmek zor; İtalya ile Avusturya arasındaki Venedik meselesi, Alman coğrafyasındaki üstünlük için Avusturya ile Prusya arasında yaşanan gerilimler büyük güçleri, Romanya meselesini Orta Avrupa'nın siyasî panoraması içine yerleştirmeye zorluyordu.¹⁰² Venedik karşılığında Romanya'nın Avusturya'ya verilmesi blöfünü Viyana görmüş, Rusya ile arasında doğrudan savaşa neden olabilecek böyle bir hamleden dikkatle kaçınmıştı. Bununla birlikte İtalya ve Prusya ile yaşadığı problemler, Avusturya'yı diğer tarafta savaşın içine çekmişti. Bu dönemde Avusturya diplomatları, Karl'ın bir Macar ayaklanmasını teşvik için Romanya'ya gönderildiğini dahi fısıldıyordu (Riker, 1971, s.557). Bekleyip görme siya-

100 BOA.HR.SYS.1043/1, lef 2.

101 AAE, CP Turquie, (1866), tome 368, 13 Juin 1866, No 70, f.43. NA.FO. 78/1910, 14 June 1866, no. 221 (confidential). Özellikle Fransa'nın hem askerî müdahaleyi engellemek hem de Bükreş'teki geçici hükümetin oldu bittiye getirdiği yabancı prensi Bâbiâli'nin kabullenmesini sağlamak için fazlasıyla gayret harcadığı görülüyor. Avusturya ve Rusya'yı ikna etme görevini ise İngiltere'nin üstlendiği anlaşılıyor; NA.FO. 78/1910, 14 June 1866, no. 220.

102 Hatta Avusturyalılara göre, Memleketeyn hududuna asker seferber eden Bâbiâli, askerî müdahale için Avusturya ordularının Prusya karşısında başarılarına ilişkin haberlerin gelmesini bekliyordu. Oysa İgnatyev, Avusturya elçisi Prokesch'in bu görüşüne katılmamaktaydı; Bâbiâli'nin askerî müdahale seçeneğinden tamamen vazgeçtiğinden emindi. Rusya da oluşan bu son realiteye göre politika belirleyecekti. AVPRİ, fond 133 opis 469, delo 49, 21 Haziran/ 3 Temmuz 1866, no.141, list 269 (sekretno).

setine yaklaşan Âli Paşa, bilhassa Lord Lyons'ın tavsiyeleri ve Moustier'nin baskılarıyla Temmuz ayından itibaren Prens Karl'ın tanınması konusunda daha uzlaşmacı bir tavır sergilemeye başlamıştı; ancak Sultan'ın süzerenliğinin tanınmasından da taviz vermiyordu.¹⁰³ Âli Paşa'nın tutumundaki bu yumuşama, St.Petersburg yönetimi tarafından basiretsizlik olarak görülmüştür; Gorçakov, devletlerarası meşrû bir konferansta gayri meşrû ilân edilen bir hükümdarı Bâbiâli'nin kabul etme temâyülünü “tutarsızlık” ve “iktidarsızlık” örneği olarak ifade etmiştir. Rusya, kendi açısından Sultanın Hristiyan tebaasını müdafaa etmek siyasetinde istikrarlı olduğunu düşünüyor ve Kırım Harbi'nden sonra imzalanmış antlaşmaların ruhuna ve maddelerine sadık kaldığını iddia ediyordu. Ancak diğer Batılı güçler bu antlaşmaları ihlâl etmek suretiyle Osmanlı'nın belli bölgelerinin –burada Romanya kastediliyordu– istikrarsızlaştırılıp bağımsızlığının önünü kendi lehlerine açmaları hâlinde Rusya da Sırbistan'ın bağımsızlığına dair niyetini gündeme getirebilirdi. Gorçakov'un bu sert çıkışından sonra, Âli Paşa'nın Karl'a karşı sözde uzlaşmacı yaklaşımına General İgnatyev tarafından sert bir muhalefetin gelmesi kaçınılmazdı.¹⁰⁴ Aynı dönemde Konemenos Bey ile olağan görüşmesinde Gorçakov, İgnatyev'in kendine gönderdiği haberler doğrultusunda Bâbiâli'nin içine düştüğü durumu “üzüntü verici” olarak nitelendirmekteydi. Rusya'ya göre Bâbiâli, konferansta gerekli ölçüde sıkı ve sert bir tavır sergileyememişti. Üstelik İgnatyev'in iddia ettiği üzere Prens Karl'ın Bâbiâli'ye karşı teklifleri, Bâbiâli'nin süzerenlik haklarını tamamen ortadan kaldırmaktaydı. İgnatyev'e göre eğer mesele bu noktaya kadar geldiyse bu, Bâbiâli'nin yumuşak tutumundan kaynaklanmaktaydı.¹⁰⁵ Rusya 1866 yazı boyunca Bâbiâli'ye Memleketeyn'e askerî bir operasyon yapması konusunda çeşitli tavsiyelerde bulunmaya yine de devam etti hatta zaman zaman İstanbul üzerinde bu konuda baskı kurmaya çalıştı. Âli ve Fuad Paşalar ise Rusya'yı değil, müttefikleri Fransa ve İngiltere'yi dinleyeceklerdi. Bu süreçte Âli Paşa'nın en büyük kaygısı, Romanya meselesini bahane ederek Rusya'nın Paris Antlaşması'nı tek taraflı olarak iptal etmeye hazırlandığı gerçeğiydi ve Âli Paşa, bu endişesinde hiç de haksız değildi.¹⁰⁶

Karl'ın Prenslığının Bâbiâli ve Rusya Tarafından Tanınması

Haziran ayının ortasında Büyük Güçler arasında Rusya'nın Memleketeyn meselesi diplomasi-sinde kaybeden taraf olduğu, Âli Paşa'nın İstanbul'da Ion Ghika ile Prens Karl'ın İstanbul'a davet edilmesi hakkında gizli görüşmeler yürüttüğü haberleri üzerine daha da açığa çıkmıştı.¹⁰⁷ Âli Paşa, Romen devlet adamlarıyla görüşmelerini “Tuna Prenslıklarının İstanbul'a tam bir sadakati”nin yasal zeminini tesis etme stratejisi üzerine kurgulamaktaydı. İstanbul'daki diplomatik süreci yürütenler arasında Lord Lyons ile Marquis de Moustier'nin müzakere performansları ve ikna kabiliyetleri,

103 NA.FO 65/700, 14 June 1866, No.288 (confidential), NA.FO 881/1487, 1 August 1866, no.294 (from Lord Lyons to Lord Stanley) s. 21-22.

104 NA.FO 65/700, 14 June 1866, No.288 (confidential). İgnatyev, Gorçakov'a Prens Karl'ın Bâbiâli'den talep ettiği değişiklikleri gönderdi ve Temmuz sonunda İgnatyev, Memleketeyn'e girmek yahut olayların akışını beklemek gibi iki alternatif karşısında kalmış olduğunu gördüğünü Bâbiâli'nin ikincisinde karar kıldığını düşünmekteydi. BOA.HR.SYS.1043/1, lef 15, le 09 Août 1866, No.1981/176.

105 BOA.HR.SYS.1043/1, lef 27, le 15 Août 1866, No.1997/181 (reservée).

106 Âli Paşa, Konferansın başarısızlıkla dağılmasından sonra Rusya'nın “her devletin bundan böyle hareket özgürlüğü”ne vurgu yapan beyanatının aslında Paris Antlaşması'nı iptal etmek amacı taşıdığına, yerinde bir öngörüyle inanıyordu. AAE, CP Turquie, (1866), tome 368, 4 Juillet 1866, No 70, f.87

107 NA.FO. 78/1910, 14 June 1866, no. 221 (confidential). Âli Paşa ile Ghika'nın görüşmeleri için ayrıca bkz., Strudza (1899, ss.302-305).

şüphesiz İğnatyev'in "entrikaları"ndan daha belirleyici ve tesirliydi. Bir yoruma göre Bâbüâli'nin bu konudaki "inatçılığı" artık bir "alışkanlık" hâline gelmişti (Riker, 1971, s.558). Âli Paşa'nın Romanya krizi boyunca İstanbul'daki elçiler arasından bilhassa Fransız ve İngiliz diplomatlar ile mahrem ve hususî müzakereler yürüttüğü biliniyordu. Âli Paşa, diğer yandan da Prusya-Avusturya savaşından gelecek haberleri bekliyordu (Henry, 1930, s.95). Özellikle Fransız tarafı, Prens Karl'a ivedilikle İstanbul'u ziyaret etmesi konusunda tavsiyeler vermeye başlamıştı.¹⁰⁸ Romen temsilcilere göre Temmuz ve Ağustos ayı boyunca İstanbul'da devam eden müzakerelerde karşılaşılan en büyük sorun, İğnatyev'in muhalefeti ve onlar bu muhalefeti, Memleketeyn'de istikrarlı bir devletin teşekkülünü istemeyen Rusya'nın geleneksel siyasetinin inadından ibaret görmekteydiler. Karl, babasına yazdığı bir mektubunda bahsettiği üzere İğnatyev'in Sadrıâzamı etkilediğini, kendisinin hukuku ihlâl ettiği konusunda Sultan'ı ikna etmeye çalıştığına dair haberler almaktaydı (Sturdza, 1899, s.309). Temmuz başında Fransa'nın Prens Karl'ı Romanya Prensi olarak tanıyacağına dair haberler, Bâbüâli'yi ikna sürecinde aslında son aşamaya gelindiğine işaret ediyordu. Temmuz ortalarına doğru Bâbüâli'nin şartlarını Ghika'ya bildirmesi, Romanya krizinin yakında çözüleceği delalet etmekteydi.¹⁰⁹ Ghika'nın Sultanı ve Bâbüâli'yi etkilemesi, Rus diplomasisini fazlasıyla rahatsız etmeye başlamıştı.¹¹⁰ Temmuz ayı bittiğinde bu krizde Rusya gittikçe yalnızlaşmış ve yanında sadece Avusturya kalmıştır; onun vaziyeti de Prusya karşısında pek güvenilir değildir. Bu krizden istifade ile Paris Antlaşması'nı iptal edeceğinden çekindiği¹¹¹ Rusya'yı yalnızlaştırma siyasetinde bir süreliğine başarılı olan Âli Paşa, Avusturya-Prusya Savaşı'ndan gelen haberler ve İngiltere'deki hükûmet krizinden çekinmekteydi. Bu iki sorun, aslında Karl'ın Bâbüâli tarafından tanınması sürecini de biraz uzattı.

108 Karl, 16 Temmuz'da babasına yazdığı bir mektupta Prenslüğünün hukukî bir forma kavuşması için "İstanbul'a bir seyahatin ne yazık ki gerekli" olduğunu dile getirmekteydi. Eğer İstanbul'a seyahatinde büyük güçlüklerle karşılaşacaksa ve mesele uzayacaksa, kendi adına bunu bir görev değil de bir iltifat olarak addettiğinden buna razı olmadığını da İstanbul'daki Memleketeyn temsilcisine bildirdi. Prensin aldığı istihbarata göre bilhassa Avusturya bu seyahati Prensin aşığılanması için kullanılması hususunda Bâbüâli'yi etkilemeye çalıştığından da şüpheleniyordu. Fakat Prusya ordularının göz kamaştırıcı başarılarından gözleri korkan Türkler, muhtemelen daha esnek davranacaklardı. Karl, Pera'da Avusturya'nın nüfuzunun günden güne düştüğünü düşünüyordu. Prens, Bâbüâli'nin "haksız" olduğunu düşündüğü şartlarından vazgeçmediği sürece ordusunu Argesch sınırında hazır bekleteceğini de vurguluyordu (Sturdza, 1899, s.309).

109 AAE, CP Turquie, (1866), tome 368, 30 Juin 1866 (dépêche telegraphique) (*très confidentielle*), f.83. Moustier, Âli Paşa'nın Prenslükler konusunda hazırladığı projeyi Sultanın onayladığını yazmaktadır. Fransızlara göre Âli Paşa'nın bu projesi oldukça makuldür ve kısa zamanda, Rusya'nın konferanstaki tutumu ve müzakerelerden çekilmesinin yol açtığı tereddüde mahal vermeksizin sonuç vermesi beklenmektedir. Bir bakıma Bâbüâli, bu meselenin daha fazla uzamasının, Paris Antlaşması'nı tek tarafı ilgâ ve Memleketeyn'i işgal için bahane aradığını düşündüğü Rusya ile yeni komplikasyonlara yol açabileceğinden çekinmektedir. Bâbüâli'nin görüşü bu yönde olsa da ve Rusya bu dönemde Paris Antlaşması'nı fırsat bulduğunda tadil ettirmeyi düşünse de Gorçakov, aksine bu meselede Bâbüâli ve Avrupalı Güçler tarafından bu meselede benimsenen "teslimiyeti" zamanı geldiğinde Paris Antlaşması'nın ilgâsı için kullanacaktır. Üstelik Rusya'nın bu dönemde toparlanma ve yaraları sarma dönemi olarak kullanmaya kesin kararlı olduğu, dolayısıyla dışarıda bir savaşı göze almadığı dikkatlerden kaçmaktadır.

110 AVPRİ, fond 133 opis 469, delo 49, 21 Haziran/ 3 Temmuz 1866, no.141, list 269-270(sekretno).

111 AAE, CP Turquie, (1866), tome 368, 5 Juillet 1866, 11 Juillet 1866 (dépêche telegraphique), f.89, 93. Baron Budberg'e gönderilen talimatlardan İğnatyev vasıtasıyla haberdar olan Âli Paşa'nın bu yöndeki endişesi daha da artmıştır. Fransızlar da bu noktada Âli Paşa'yı ikna etme fırsatı yakalamışlardır. Sultanı ikna etmek de böylelikle daha kolay olmuştur ve artık Abdülaziz, Karl'ın prensliğinin tanınması konusunda daha isteklidir.

Ghika, Âli Paşa'nın taleplerini içeren projeyi Bükreş'e bildirdi.¹¹² Prensliklerin bağımsızlığının önünü tamamen almak isteyen Âli Paşa'nın hazırladığı proje, tabiatıyla Bükreş'te kabul görmedi, Temmuz ayı ortalarında Bükreş yönetimi, kendi projesini hazırladı. Âli Paşa, diğer yandan Rusya'nın hareketlerini de takip etmekteydi. İgnatyev, Bâbiâli'nin müsamahakâr bir duruş sergilediği bu dönemde Âli Paşa'ya, Baron Budberg'e gönderilen talimatlar üzerinden mesajlar veriyordu. Rus diplomat, yaşanan bu gelişmelerin sonucunda uluslararası hukukun ihlâli üzerine Rusya'nın Paris Antlaşmasını iptal etmesi için uygun bir ortam doğduğunu ima ediyordu.¹¹³ Rusya, bir bakıma Bâbiâli'ye Memleketeyn meselesi üzerinden Paris Antlaşması'nı iptal edebileceğine ilişkin gözdağı vermekteydi. Gerçekten de Rusya, tam bu sırada kendi "legalist uluslararası politikasını" gözden geçirme kararı aldı; Gorçakov, çeşitli platformlarda "Rusya'nın hukukun şampiyonluğunu yapmaktan yorulduğunu" beyan ediyordu. Üstelik St.Petersburg yönetiminin uluslararası metinlerin savunusu yaparken diğer ulusların nefret ve şüphesini çektiğine de ayrıca vurgu yapıyordu. Çar, bundan böyle "pür Rus politikası"na döneceklerini dile getiriyordu. Ağustos ayında Avrupa'da Fransa'nın kendisine yönelik manevralarını okuyan Bismarck, derhal Gorçakov ile temasa geçti. Bismarck, Gorçakov'a Rusya'nın Kıta Avrupası'nda Fransa karşısında Almanya'ya destek vermesi karşılığında Paris Antlaşması'nın en önemli maddesi olan Karadeniz'in askerî nötralizasyonu ile ilgili maddesinin ilgası gündeme geldiğinde St.Petersburg yönetimine destek verebilecekleri mesajını vermektedir. Bu teklifin bizatihi kendisi, Âli Paşa'nın kaygılarını haklı çıkarmaktaydı. Nitekim Gorçakov'un Ağustos ayında Paris Antlaşması'nın Karadeniz'in askerî nötralizasyonu ile ilgili maddesini ilgasına ilişkin bir plan üzerinde çalıştığı anlaşılıyor.¹¹⁴

Bükreş hükûmetinin hazırladığı projede Karl, İstanbul'a geleceğini vaat ediyordu ancak bunun için öncelikle Sultanın kendisini resmen tanıması gerekmektedir. Prens Karl'ın bir diğer şartı, iktidarının verasete bağlanmasıydı. Ayrıca Prenslikler, askerî gücünün miktarını arttırmak konusunda önceden kendini bir anlaşmaya bağlayamazdı. Ödenecek haraç da belli bir miktarda sabitlenmeliydi. Öte yandan Âli Paşa'nın hazırladığı projedeki diğer sınırlamaların da esnetilmesi talep edilmekteydi.

112 AAE, CP Turquie, (1866), tome 368, 11 Juillet 1866, no.78, f.98-102. Bu proje, Prens Karl'ın Sultanın vassallığını tanıdığını ve Osmanlı hâkimiyetinden asla ayrılmayacağını vaat ettiği bir madde ile başlıyordu. Prenslikler, Eflâk ve Boğdan Prensliklerinin birliğini ve Birleşik Prenslikler adını muhafaza etmekteydi. Prens resmi olarak İstanbul tarafından tayin edilmeden prensliği yasal değildi ve bunu elde edebilmek için ivedi İstanbul'a gelip, Sultana bağlılığını teyit edecekti (3.madde). Projenin 4.maddesi, Prens ailesinin Alman olarak kalacağını ve Romen tahtına veraset hakkına sahip olmayacağını ifade ediyordu; prensliğin devamı, seçim rejimine bağlanıyordu (4.madde). Dolayısıyla bu madde ile Bâbiâli, Prens Karl'ın veraset hakkını tanııyordu. Prensliklerin silahlı kuvvetleri, süzereniyle yeni bir düzenleme yapmadığı sürece 1858 Mukavelesinde belirlenen sınırı aşmayacaktır. Aynı şekilde Bâbiâli Prensliklerin kazanılmış haklarına dokunmayacaktır. Prenslik yönetimi kamuoyunda heyecana ve toplumsal karışıklıklara neden olabilecek gazete yayınlarına müsaade etmeyecektir. Prenslikler dışişlerinde bağımsız olmayacak, dışişlerini Bâbiâli yürütecektir. Bâbiâli Bükreş'te bulunduracağı bir görevli ile Romanya yönetiminin işlerini takip edecektir (8.madde). Memleketeyn'in ödediği haraç, gelirleri oranında artacaktır (10.madde). Âli Paşa projeye Prensliklerin bağımsızlığına delalet edecek bazı uygulamaları da sınırlayan maddeler ekletmişti; Prens, para basma ve nişan hakkından mahrumdu (12. madde).

113 AAE, CP Turquie, (1866), tome 368, 11 Juillet 1866, no.79, f.102-104.

114 Bu mesele şu makalede detaylı bir şekilde işlenmektedir; Clark (1942). Rusya, böylelikle Paris Antlaşması ile kaybettiği Besarabya topraklarını da yeniden elde edebilirdi. Gorçakov'un bu husustaki niyetlerine ilişkin kimi işaretler, İgnatyev'e gönderdiği bir talimatta da görülmekteydi; GARF, fond 828, op.1, delo 1440 (31 Jület 1866) (très secrète), list 12.

Bükreş'in hazırladığı proje, Prenslikler değil Romanya tabirini uygun görmekteydi.¹¹⁵ Âli Paşa, Bükreş'in istediği değişiklikleri düşünenecekti ve öyle anlaşılıyor ki uzlaşma, çok uzak görünmüyordu.¹¹⁶ Fransa ise arabuluculuk faaliyetlerine devam etmekteydi; Prensliklerin ekonomik ve malî vaziyetinin Ağustos'ta gittikçe kötüleşmesi, Prens ile Sadrıâzâm arasındaki müzakerelerde her iki tarafın da taviz vermesini hızlandıracaktır. Ağustos ayının sonlarına doğru Girit'te patlayan ayaklanma ise Rusya'nın dikkatlerini daha fazla buraya yoğunlaştırmasına yol açıyordu; Rusya, Hristiyanlar lehine "daha tahammül edilebilir bir statükonun" temini için harekete geçmeyi planlıyordu.¹¹⁷ Gorçakov, Paris Antlaşması'nın tadiline yönelik üzerinde çalıştıkları stratejinin başlıca argümanlarından birini de Memleketeyn meselesinde Bâbüâli'nin ve Batı'nın hukuk tanımaz politikalarına yönelik eleştirileri üzerine kurgulayacaktı.¹¹⁸ Rusya'nın İstanbul hükümetine yönelik eleştirilerinin artmasıyla ters orantılı olarak Memleketeyn konusundaki tavsiyeleri de gittikçe azalıyordu.

Âli Paşa, Fransa ve İngiltere'nin de yönlendirmesiyle Karl'a karşı gittikçe daha yapıcı bir tutum benimserken, Sultanın egemenlik haklarına hanel getirmemeye dikkat etmekteydi.¹¹⁹ Ağustos'un son günlerinde Memleketeyn'e ulaşan Karl'ın taleplerinde bazı değişiklikler yaptıktan sonra Sultan'a ve antlaşmalara tâbi olmak şartıyla tahta çıkışının onaylanması, Bâbüâli tarafından uygun bulundu. Bu süreçte Âli Paşa da şartlarında bazı değişikliklere gitmişti.¹²⁰ Buna göre kalıtsal veraset maddi teminat altına alınmayacak, Prenslikler para basma ve nişan haklarından mahrum kalacak, askerî birlikleri önceden belirtildiği gibi sınırlı olacak, ödenilen haraç miktarındaki artış da evvelki projede belirlendiği gibi olacak, Prens İstanbul'a gidecek ve Bükreş'te bir Osmanlı yetkilisi bulunacaktır. Napoléon'un baskılarına rağmen Karl hâlâ bu şartların kabul edilemeyeceğini düşünmekteydi (Riker, 1971, s.563). Bunun üzerine Bükreş yönetimi Bâbüâli'nin şartlarını yumuşatma amacını müzakereler için Ştirbey ve Dimitri Sturza'yı İstanbul'a gönderdi.

Bükreş'in temsilcisi olarak İstanbul'da bulunan Prens George Ştirbey'e göre esasında Memleketeyn tahtına kimin geçeceği konusunda Bâbüâli ile aralarındaki anlaşmazlık çok da önemli değildi. Ağustos'taki müzakerelerin başarısızlığı, tarafların uzlaşmasına karşı olan yegâne muhalif ülkeden kaynaklanmaktaydı. Ştirbey'in bildirdiğine göre İgnatyev, Sultan'ı yanlış yönlendirmek istemekteydi.¹²¹ İgnatyev'in faaliyetleri, Fransız ve İngiliz rakipleri tarafından süreci felce uğratmaya yönelik zararlı faaliyetler olarak görülmekteydi. İgnatyev'in bu faaliyetleri, Bükreş'teki Rus konsolosu Baron Offenberg'in Memleketeyn'de yürüttüğü yer altı diplomasisi ile tamamlanıyordu. Batılı güçlere göre Karl'ın Memleketeyn Prensi olarak tanınmasına dair nihaî şartların Bâbüâli'ye sunulduğu Eylül ba-

115 Bükreş hükümetinin şartları; AAE, CP Turquie, (1866), tome 368, 17 Juillet 1866, no.83'e ek, f.117-123; Ayrıca bkz., Riker (1971, s.560).

116 NA.FO. 78/1910, 17 July 1866, no. 267.

117 GARF, fond 828, op.1, delo 1440 (21 Août 1866), list 49.

118 GARF, fond 828, op.1, delo 1440 (10 Octobre 1866), list 157-158

119 Örneğin Prens Karl'ın Sultana Düsseldorf'tan yazmış olduğu mektubun üslûbu, bir hükümdarın başka bir hükümdara hitabı izlenimi uyandıyordu ve Âli Paşa, bunun Sultanın süzerenlik haklarına aykırı olduğuna dikkat çekmişti; üstelik mektupta, vassal-süzeren ilişkisine bir atf değil, Prenslikler ile Türkiye'yi birleştiren seküler bağlara vurgu yapılıyordu. AAE, CP Turquie, (1866), tome 368, 14 Août 1866, no.86, f.154.

120 AAE, CP Turquie, (1866), tome 368, 29 Août 1866, no.88, f.169-172; Âli Paşa'nın eleştirdiği hususlar hakkında ayrıca bkz., NA.FO 78/1912, 29 Ağustos 1866, No 320, (From Lord Lyonsto Lord Stanley).

121 NA.FO 881/1487, 29 August 1866, No.40 (from Mr.Green to Lord Lyons) s.40.

şında, Bükreş'teki İngiliz konsolos M. Green ve Fransız konsolos Baron d'Avril son derece mutedil davranarak ortamın yumuşamasını temin etmek için çalışırlarken Rus konsolos Offenberg, son derece saldırgan bir üslupla süreci felce uğratmaya çabalamaktaydı. Bununla birlikte İstanbul'daki Romen delegeler, Bâbiâli'nin bazı şartlarında yumuşama göstermesini sağladılar.¹²² Âli Paşa, Ştirbey ile yaptığı müzakerelerde Birleşik Prenslıkların Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olduğuna vurgu yapmak suretiyle, Bükreş'te bir Osmanlı yetkilisi bulundurmaktan feragat ediyor, Prenslıkların otuzbin kişilik bir ordu bulundurmasını kabul ediyordu. Osmanlı-Türk hâkimiyet geleneğinde sikke kesmek konusundaki hassasiyet de dikkate alınarak, Prenslıkların keseceği sikkelerde Türk süzerenliğine atıf yapan bir sembol kullanılmasını kabul ediliyordu. Ancak Bükreş yönetimi, Âli Paşa'nın ısrar ettiği bir maddeyi kabul etmemişti; Birleşik Prenslıkların Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olduğuna ilişkin madde (*Principautés Unies qui font partie intégrante de 'l'Empire Ottoman*) Âli Paşa için bir *sine qua non* hükmündeydi.¹²³ III.Napoléon da Romenlere daha uzlaşmacı olmaları için baskı yapmaya başladığında, Karl zorla da olsa İstanbul'a resmî bir ziyaret gerçekleştirmeyi kabul etti ancak Memleketeyn'in Osmanlı İmparatorluğu'nun ayrılmaz bir parçası olduğuna ilişkin ibareye, "Paris Antlaşması ve Kapitülasyonların koyduğu sınırlar içinde" ibaresi konulmasını istedi.¹²⁴ Âli Paşa, buna razı olmakla birlikte bu hususta bir ferman gönderileceğini ifade ettiğinde¹²⁵, Karl İstanbul'a ubudiyet ziyareti yapmayı kabul edecekti. 22 Ekim'de Karl, maiyetiyle birlikte İstanbul'a hareket etti. 24 Ekim'de Fransız elçisi Moustier, her iki taraf açısından da Tuna Prenslıkları meselesinin tamamen bittiğini görebileceklerini yazıyordu.¹²⁶ Prens Karl, Kasım başında gerçekleştirdiği sadakat ziyaretinden memnun ayrıldı¹²⁷ ve 19 Kasım'da Bâbiâli'nin Karl'ın prensliğine muvafakata resmen tebliğ edildi. İstanbul, Karl'ın prensliğini onayladığında Gorçakov'un itirazlarında devam ettiği görülmekteydi. Nitekim uzlaşmanın çok yakın olduğu Eylül sonlarında St.Petersburg'dan gelen haberlerde ise bu konuda Rus diplomasisinde herhangi bir değişme emaresi görülüyordu.¹²⁸ 1866 senesinde yeniden

122 Âli Paşa'nın tutumundaki yumuşama; AAE, CP Turquie, (1866), tome 368, 11 Septembre 1866, no.90, f.186-187; Buna karşın Karl'ın özellikle Bükreş'te bir Osmanlı yetkilisinin ikamet etmesine karşı muhalefeti devam ediyordu. Karl için bu konudaki sorun şuydu: temsilcinin statüsü diplomatik bir konsolosluk gibi mi olacaktı yoksa politik bir komiserlik gibi olacaktı? Prens Karl için ikinci seçenek kabul edilemezdi. AAE, CP Turquie, (1866), tome 368, 26 Septembre 1866, no.93, f.204-209.

123 AAE, CP Turquie, (1866), tome 368, 02 Octobre 1866, no.94, f.214-215

124 AAE, CP Turquie, (1866), tome 368, 09 Octobre 1866, (télégramme chiffré), f.232. Ayrıca Prens Karl'ın Sadriâzâma mektubu; AAE, CP Turquie, (1866), tome 368, 09 Octobre 1866, (télégramme chiffré), f.241-246.

125 Âli Paşa'nın bu ibareyi kabul ettiği; AAE, CP Turquie, (1866), tome 368, 17 Octobre 1866, no.101, f.282-284.

126 AAE, CP Turquie, (1866), tome 368, 24 Octobre 1866, no.103, f.292-293.

127 Karl, İstanbul'da gördüğü alakadan memnun kalmış gibi gözüküyor; bkz., İ.HR. 222/12958, 29 Cemaziyelahir 1283 (8 Kasım 1866) tarihli teşekkürnâmesi; . "Zât-ı şevket-semat-ı hazret-i padişahi tarafından mazhar olduğum hüsn-i telakki ve inayet-i seniyye Dersaadet'te müddet-i ikametim misillî hiçbir vakt sahife-i hatırımdan zâil olamayacak(dır)" Ayrıca bkz., Sturdza (1899, s.334-335).

128 NA.FO 881/1487, 26 September 1866, No.52 (14) (from Mr.Gould, St.Petersburg to Lord Stanley) (confidential) s.49. İngiliz temsilci, Osmanlı İmparatorluğu'nun yakında gerçekleşmesi muhtemel olan dağılması ihtimalinin Gorçakov'u rahatsız ettiğini bildirmektedir. Gorçakov, Osmanlı Hristiyanları arasındaki ajitasyonun sebeplerini kötü yönetim, zayıflık ve zorbalıktan başka iki sebebe de dayandırmaktadır: Bunlardan birincisi geciken son konferansta, Prens Karl'ın antlaşmaları hiçe sayarak Memleketeyn idâresinin başına geçmesine ne müsaade edilmesi ve garantör devletlerin bu yönde müttfikten karar alması. Gorçakov, Hospodarlık için başka adaylara göre fazlasıyla vasıflı olduğunu düşündüğü Prens Karl'a şahsî olarak itirazı bulunmamasına karşın, yabancı bir prensin Sultanın dominyonlarından birisini "gaspetmesi"ne (usurp) izin verilmesinin meşrulaştırılması gibi bir olayın imparatorluk için ölümcül sonuçları olacağını iddia etmekteydi. Ayrıca çatışmada

nükseden bir diğer mesele olan Girit isyanı ile Memleketeyn meselesi arasında bir bağ kuran Gorçakov'a göre bu isyan yalnızca Girit ile mahdut bir mesele değildi ve bunun yayılma ihtimali yüksekti.

1866'da Bâbüâli'nin karşısına Memleketeyn dışında iki yeni problem daha çıkıyordu: Girit isyanı ve Belgrad'daki Osmanlı kalelerinin yıkılmasına yönelik Sırbistan'dan gelen talepler, iç içe geçme riski taşıyan meselelerdi ve Âli Paşa da bu riskin farkındaydı.¹²⁹ Nitekim Rusya, Memleketeyn'e gösterilen "tahammül ve hoşgörünün" Sırbistan'ın taleplerine de gösterilmesi gerektiğini çeşitli defalar imâ etmişti.¹³⁰ Sırbistan'daki kalelerin yıkılmasına ilişkin Knez Mihail imzasıyla gönderilip, İstanbul'daki temsilcileri Jovan Ristiç tarafından Bâbüâli'ye teslim edilen mektubu kaleme alan kişi hakkında Âli Paşa'nın şüpheleri vardı. Âli Paşa, Rus ajanların bu mektubun yazılmasını yalnızca teşvik etmediklerini, Knez Mihail için bizzat kaleme aldıklarını düşünmekteydi; mektubun üslubu neredeyse mükemmeldi. Âli Paşa'ya göre Prens Karl'ın tahta getirilmesi suretiyle Memleketeyn meselesinin Rusya'ya rağmen çözüme kavuşturulması, St.Petersburg yönetimini hayal kırıklığına uğramıştır ve bunun bedelini Sırbistan'da ödetmek istemektedir. Âli Paşa'nın nazarından bakılırsa Rus hükümeti, Memleketeyn meselesinde Bâbüâli'yi Batılı güçler ve Eflâk-Boğdanlılar ile doğrudan bir düşmanlığa çekmeye gayret etmişti. Fakat Gorçakov şunu görmüştü ki Memleketeyn ile süzereni arasındaki ilişkiler karşılıklı olarak gayet samimi ve ümit verici nitelikteydi.¹³¹ Fakat Âli Paşa bu konuda çok iyimserdi. Rus hâriciyesi, Bâbüâli'nin Karadağ ile uzlaşmasından da rahatsız olmuştu. Girit'teki isyan da Rusya'nın istediği doğrultuda gitmiyordu. Âli Paşa'nın belirttiğine göre İmparatorluğun Hristiyan tebaası arasında daimî bir ajitasyona devam eden Rusya, Bâbüâli'nin maliyesi için yıkıcı bir takım entrikalar tasarlamaktan da geri kalmıyordu. Dolayısıyla Âli Paşa'ya göre Sırbistan'daki kalelerin yıkılması hususunda Knez Mihail'in talebinin arkasında şüphesiz Rusya vardı. Keza bu süre önce İgnatjev, alışılmışın dışında bir ciddiyetle Sırbistan'daki kalelerin yıkılması konusunun düşünülmesi için Bâbüâli'ye baskı yapmıştı; bunu düşünme isteği dahi Bâbüâli için rahatsız ediciydi.¹³² Beyanati dikkate alındığında kısa bir süredir Balkanlarda yer altına kayan diplomasisinden Âli Paşa'nın haberi olup olmadığı şüpheliydi. Ancak bir süredir Balkanlarda dönen ittifak oyunlarının mahiyetinden bîhaber olduğu anlaşılan Âli Paşa'nın anlam vermekte güçlük çektiği noktada bu entrikaları Rusya'ya mâl ettiği kesindi. Bâbüâli'nin yabancı prens meselesi yüzünden Romanya'ya askerî hareket planlarını tamamen rafa kaldırmadığı yaz aylarında, durumdan şüphelenen Romanya da kendisine askerî savunma opsiyonları oluşturuyordu. Sırbistan, Bâbüâli'ye karşı Yunan-Sırp-Romanya ittifakının alt

tarafsız olarak kalan üç büyük güç tarafından herhangi bir muhalefet olmaksızın böylesine büyük teritoryal değişikliklerin Avrupa coğrafyasını şiddetli bir şekilde etkileyeceği düşüncesindeydi.

129 NA.FO.78/1915, 21 November 1866, no 421, (from Lord Lyons to Lord Stanley) (confidential)

130 NA.FO 65/700, 23 June 1866, No.302 (from Buchanan to Lord Staley) (confidential)

131 Oysa on yıl sonra, 93 Harbi arefesinde Romanya tercihini biraz da zorunlu olarak, Bâbüâli'den yana değil Rusya'dan yana kullanacak, Prens Karl, Rus ordularına Romanya topraklarından geçiş izni veren gizli bir antlaşmaya imza atacaktır.

132 Üstelik Âli Paşa'ya göre Belgrad kalesinin tarihî bir mânâsı vardı ve eğitimsiz bir Türk dahi Belgrad kalesi kuşatmasını bilirdi. Bunu yıkmak Müslümanların vatanseverliği ve gururuna dokunurdu. Diğer taraftan Hristiyanlar için de Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışının alâmetlerinden birisi olarak addedilirdi. Askerî açıdan bu kalenin pek bir önemi yoktu, fakat siyasî ve moral bakımdan ehemmiyeti büyüktü. Bu noktada Bâbüâli'nin Sırp'ların taleplerini tatmin edebilmek konusunda şüpheleri vardı. Kısaca Âli Paşa her şeye rağmen Knez Mihail'in bu talebinin kesin olarak derhâl geri çevrilemeyeceğini söyleyecektir; mesele Bâbüâli ve Saray ile görülecekti. NA.FO.78/1915, 21 November 1866, no 421, (from Lord Lyons to Lord Stanley) (confidential)

yapısını oluşturmak için çoktandır Yunanistan ile görüşüyordu¹³³ ve Romanya, Osmanlılardan gelecek bir askerî saldırı karşısında yalnız kalmamak gerekçesiyle bu ittifak konusunda Balkanlardaki diğer siyasi aktörler ile temas kurmuştu. Sonbahar geldiğinde bazı konularda şartlar olgunlaşmıştı; dolaşısıyla İgnatyev'in Âli Paşa'ya yönelik "alışılmışın dışındaki ciddiyetle" verdiği tavsiyeler, yabancı prens meselesinin olası maliyet hesaplarıydı. Ekim sonunda Belgrad'daki Romen temsilci Prohas-ka'ya Sırbistan tarafından müşterek bir mücadele için bir Yunan-Sırp-Romen ittifakı hayali fısıldandı (Iorga, 1938, s.14-15). Anlaşılan o ki Romanya'yı da içine çeken bu yer altı diplomasisinde Fransız hariciyesinin oynadığı rol, Âli Paşa'nın sandığının aksine, Rus merkez hariciyesinin oynadığı rol kadar olmasa da şüphe çekicidir.¹³⁴

İstanbul'dan ayrılırken Ştirbey, Lord Lyons ile mahremâne bir görüşme gerçekleştirdi.¹³⁵ Bu görüşmede Romen temsilcinin beyanına göre İgnatyev, Ştirbey'e Gorçakov tarafından Prens Karl'a gön-

133 İlk olarak 1861'de Paris'teki Yunan temsilci Callergis'in Thouvenel ile yaptıkları görüşmelerde Fransız hükümetinin Yunan, Sırp, Karadağ ve daha sonra nihai olarak Memleketeyn'in de iştirakiyle Balkan Hristiyanlarının bağımsızlaşmasını temin edecek bir ittifakın teşkiline karşı çıkmayacağı ileri sürülmüştü. Bununla birlikte 1860'larda Osmanlı'ya karşı bir Balkan ittifakı tahayyülü esasında Sırp knezliğinin politik mahfillerinden doğmuştu. 1860'da İlyâ Garaşanin başta olmak üzere Sırp devlet adamlarının gizli tekliflerine Yunanistan tarafından gelen olumlu yanıtların başlattığı süreç, yaşlı Knez Miloş ve büyük atımlar gerçekleştirmeye şimdilik cesareti olmayan Mihail tarafından pek de hevesle karşılanmamıştı. Fakat babasının ölümünden sonra bir Yugoslav devleti kurma idealiyle iktidara gelen Mihail, Kral Othon ile temasa geçti. İstanbul'a tayin edilen Yunan elçi Marc Renieris'in başlıca görevi, İstanbul'daki Sırp maslahatgüzar Petronyeviç ile bu ittifak hususundaki müzakereleri yürütmektir. Bu devirde Belgrad'da henüz bir Yunan temsilci yoktu. Aynı dönemde Sırbistan'daki Müslümanların göçünü ve Belgrad'daki Osmanlı garnizonlarının boşaltılmasını görüşmek için İstanbul'a gelen İlyâ Garaşanin, ülkesinin istiklâl yolunda başarısını sağlayabilmesi için büyük güçlerin desteğini aramak yerine Balkan yarımadasındaki bütün Hristiyanların desteğiyle Osmanlı'ya karşı bir savaşın getireceği zaferle taçlanmış bir Yugoslav devleti idealini Knez Mihail'e aşılammıştı. İstanbul'da 1861 Nisanı'nda yapılan görüşmelerde Garaşanin, her iki devletin öncülüğünde başlatılacak bir Ortodoks ittifakının, Romanya ile Karadağ'ın da davet edilmesiyle bir Balkan ittifakına tahavvülü projesinin fikrî mimarıydı. Sırp hükümeti 30 Mayıs'ta Yunan delege ile ittifak görüşmelerini yapması için Garaşanin'e tam yetki verdi. Bu ittifak, dış müdahaleyi engellemek ve *total* bir Balkan ayaklanması çıkarmak için şimdilik başarı şansı en yüksek strateji olarak görülmüştü. Lakin plan, 1861'in şartlarında hayata geçirilememişti. Karadağlıların Sırbistan ile ortak bir çizgide birleşme heveslerine karşın Romenler, Garaşanin ile Couza arasında 1861'de mevcut olan karşılıklı itimatsızlıktan dolayı böylesine bir ittifaka pek sıcak yaklaşmadılar. Balkanlardaki mahalli siyasi güçler arasında Osmanlı'ya karşı toplu bir hareketin önünde çıkar çatışmaları, en büyük engeldi. Sırp bu ittifakı bir süreliğine Yunanistan ile sınırlamak istiyorlar, diğer Balkan prensliklerini buna başlangıçta dâhil etmekten çekiniyorlardı. Birbirleriyle siyasi ve dinî anlaşmazlıkları bulunan bütün Balkan Hristiyanlarını tek bir ideal etrafında toplama siyasetinin henüz gerçekçi bir politikada karşılığı olduğu da söylenemezdi. İttifakın önemli bir prensibi, Balkanlar dışındaki herhangi bir gücün bölge meselelerine müdahale edemeyeceği kararıydı. 1861 Eylül sonunda İstanbul'dan ayrılan Garaşanin, Petronyeviç'in yerine İstanbul'a temsilci olarak atadığı Jovan Ristiç'e, Renieris ile ittifak müzakerelerini yürütmeye görevini devretmişti. Lakin görüşmeler bir sonuç vermedi ve Ristiç, Sırbistan Knezliği Hâriciye Nâzırı Ristiç'ten müzakerelerin *sine die* tehir edildiğini belirten bir mektup aldı. Sırbistan böylesine geniş çaplı bir taarruzî ittifakın yol açabileceği neticeleri göze alamamıştı. Ristiç'in mektubunu takip eden yıllarda ittifak müzakereleri kesintiye uğramış; 1862'de Belgrad Osmanlı birlikleri tarafından bombalandıktan sonra Bâbüâlî Sırbistan'dan gelebilecek tehditlere karşı demografik önlemler almayı da ihmal etmemişti. Bu önlemlerin bir başka boyutu, Kafkasya'dan gelen Çerkezleri ve Kırım Tatarlarını Bulgaristan'a ve Sırbistan hudut boylarına yerleştirme siyasetiydi. Osmanlılara karşı Balkan Hristiyanlarının müttefikken bir bağımsızlık hareketini başlatmak amacına dönük somut adımlar ilk olarak 1861'de Yunanistan Kralı Othon ile Sırp yönetimi arasında gündeme gelmiş olmasına karşın 1867'de kararlı bir hâl alacaktır. 1866'da yeniden başlayan görüşmeler, bu ilk somut adım devamıydı. Birinci Balkan ittifakının başlangıç görüşmeleri olarak değerlendirilebilecek 1861 Yunan-Sırp görüşmeleri hakkında bkz., Lascaris (1926: 4-12).

134 Bu, başka bir çalışmanın konusudur.

135 NA.FO.78/1915, 21 November 1866, no 723, (from Lord Lyons to Lord Stanley) (confidential)

derilmiş bir mektubu göstermişti. Bu mektuba göre Çar II.Aleksandr, Prens Karl'ı ve yeni Memleketeyn hükûmetini resmen tanıyacaktı. Lakin Rusya, vakıf manastırlarının kamulaştırılan mülkleri gibi temel bir meselelerin halledilmesini istemekteydi. St.Petersburg, Memleketeyn hükûmetini ruhanî kurumlarla doğrudan bir uzlaşmaya varması konusunda açıkça uyarmaktaydı. Fransa, Paris Konferansı'na katılan devletler arasında sağlanacak bir uzlaşmayla ve Memleketeyn yönetiminin manastırlara bir miktar tazminat vermesi suretiyle, yani Rusya'nın dışarıda bırakılarak bu meselenin çözülmesini istemekteydi. Âli Paşa ise Rusya'nın tamamen tecrit edilmesi yoluyla meselenin kalıcı olarak çözülebilmemesinin zor olduğu kanaatindeydi. Bâbîâli, dinî kurumlara tazminat verilmesi koşuluyla bu arazilerin mülkiyetinin Memleketeyn hükûmetine geçmesine razıydı. Lakin bu dinî kurumları razı etme noktasına geldiğinde mesele tikanıp kalmaktaydı. Dinî kurumlarla doğrudan görüşerek çözüm aramak şeklindeki Rusya'nın teklifini Ştirbey, uygulanamaz ve itiraz edilebilir görmekteydi; keza mesele Paris Konferansı'na katılan devletler tarafından çözüme kavuşturulmadan, Memleketeyn ile ruhanî kurumlar baş başa bırakılıyordu. Netice itibariyle vakıf manastırları meselesi birkaç yıl daha Şark meselesinin bir parçası olmaya devam etti. Patrikhâne ve dinî kurumlar, ödenecek tazminat konusunda Bükreş yönetimi ile uzlaşmadıklarından müzakerelerin başlangıcındaki tekliflere göre neredeyse hiçbir kazanım elde edemeyeceklerdi.

Âli Paşa'ya göre Rusya'nın 1866 Paris Konferansı'dan geri çekilmesinin ve tekrar katılmayı reddetmesinin esas nedeni, 1856 Paris Antlaşması'nın yükümlülüklerini zayıflatma arzusuna dayanmaktaydı. Memleketeyn ile ilgili yapılan düzenlemelerden dolayı hayal kırıklığına uğrayan Rusya, daha sonraki antlaşmalar da dâhil olmak üzere uluslararası metinlerdeki Memleketeyn ile ilgili hükümlerin çıkarılmasından sonra antlaşmanın bütünüünün geçersiz kalabileceğine meyletmekle teselli buluyordu. Bu sebeple Paris Antlaşması'nı imzalayan devletlerin müsterek hareket etmeleriyle, yapılan son düzenlemeleri antlaşmanın maddeleriyle uyumlu hale getirmek suretiyle yeniden kurgulanacak herhangi bir tedbire iştirakten imtina ediyordu.¹³⁶ İlk bakışta Âli Paşa'nın Rus hariciyesinin bir adım ötesi için aklından geçenleri gayet iyi okuduğu ileri sürülebilir. Gerçekten de Rusya'nın 1870'de Paris Antlaşması'nı hükümsüz kılmak için hayata geçirdiği *démarche* politikasında Memleketeyn meselesinin kâğıt üzerinde özel bir anlamı olacak, Gorçakov Karadeniz'in askerî tarafsızlığını Rusya'nın tek taraflı olarak tanımadığını beyan ettiği genelgesinde, Memleketeyn meselesi başta olmak üzere çeşitli sorunlarda Batılı devletlerin ve Bâbîâli'nin uluslararası hukuku yok saydıklarını ve dolayısıyla bir bakıma 1856 Paris Antlaşması'nın içini boşalttıklarını vurgulayacaktır. Lakin bu beyannamenin muhtevası, henüz 1866'nın Eylül ayında St.Petersburg'un yazlık sarayında son şeklini almış ve diplomasi kulislere haber çöktan yayılmıştır.¹³⁷

Rus hükûmeti, 21 Aralık'ta Memleketeyn'de kurulan yeni düzeni ve Karl'ın prensliğini kabul etmek zorunda kaldı.¹³⁸ İğnatyev'e göre girilen yeni dönemde Karl'ın prens olarak tanınmamasında

136 NA.FO.78/1916, 19 December 1866, no 1453 (from Lord Lyons to Lord Stanley) (confidential)

137 Ayrıntılı bilgi için bk. Clark (1942, ss.52-60).

138 Konemenos Bey'in ilgili tahriri ve Prens Karl'ın Memleketeyn Prensi olarak atandığına ilişkin fermanın tanıdığı hakkındaki nota; BOA.HR.SYS.1043/1, lef 82-83, le 21 Decembre 1866, No.2100/255. Ayrıca bkz., BOA. İ.HR. 223/13014, 17 Şaban 1283 (25 Aralık 1866). Hariciye Nezaretine 10 Kanun-ı evvel 1866 tarihinde Rusya sefaretinden gelen takrirden şöyle denilmektedir: "Asâletlü Prens Şarl hazretlerine şerâit-i ma'lûme ile Memleketeyn beğliği tevcih buyurularak iktizâ eden nasb-ı fermân itâ buyurulmuş olduğu ifadesine dâir teşrîn-i evvelin yirmi dördü tarihile irsâl buyurulan takrîr-i âli-yi cenâb-ı nezâretpenâhilerini devlet-i metbûam tarafına tebliğ eylemişdim. Bir taraftan saltanat-ı seniyyenin Petersburg maslahatgüzârı Bâbîâli'den aldığı emir üzerine fermân-ı âli-yi mezkûrun tercümesini devlet-i imparatoriye kabinetosuna itâ etmişdir. Devlet-i imparatoriyye kabinetosu zikr olunan nasb-ı fermân-ı âliyi sened ittihaz etmiş ve müşârünileyhi

direnmek gereksizdi. Üstelik daha önemlisi Bâbiâli'nin bu oldu bittiyi de olduğu gibi kabul etmesinden sonra, dengelerin değiştiği mevcut ortamda Paris Antlaşması şartları gibi meşrû kuralların yürürlüğünde ısrar etmek gereksizdi. Hatta İgnatyev anılarında, kendi çıkarlarını korumaktan mahrum olan Bâbiâli'yi hareketlerinde serbest bıraktıklarını, henüz Haziran sonuna Âli Paşa'ya beyan ettiğini yazar. İgnatyev'e göre Rusya'nın, Memleketeyn'i işgal ve Bükreş yönetimini yeni şartlara razı edip, haklarını yeniden tanımlamak yoluyla mevcut krizi bertaraf etme noktasında kendilerine verilen tavsiyelere uymayan "Türklerden daha fazla Türk gibi davranmasını" beklememek lâzımdır (İgnatyev, 1916, s. 23). Ancak Prusya'nın 1866'da Avusturya karşısında kazandığı kesin zafer, Hohenzollern hanedanından bir prensin, Rusya tarafından ve ayrıca Avusturya tarafından Romanya prensi olarak tanınmasına direnmeyi anlamsız hâle getirmiştir; diplomasi arenasında kendini zor durumda bırakabilecek bir izolasyondan çıkmaya çalışan Rusya için Prusya'nın desteği, diplomatik kaprislerden şüphesiz daha önemlidir.

Rusya'nın Prens Karl'ın meşrûiyetini onaylaması, Memleketeyn'de nüfûz sahibi olduğu kesim açısından önemliydi. Unutmamak gerekir ki 1866 Nisan'ında Yaş'ta çıkan olayları bizzat Rusya teşvik etmişti ve aynı siyasî hizipler Boğdan'da tekrar benzer bir teşebbüse rahatlıkla başvurabilirlerdi. Kırım Harbi sonrasında Besarabya ve çevresinde vuku bulabilecek her sosyo-politik kargaşa, Rusya'nın revizyonist politikası için bir gerekçe ve/veya zemin oluşturabilirdi. İngilizlere göre böylesine hâdiselerin tekrar yaşanmaması için Rusya'ya yakın bu siyasî hiziplerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Ancak Boğdanlıların aralarına karışmış Rus askerlerinin ifsat etmesiyle durum oldukça farklı olabilirdi. Boğdan'daki hoşnutsuzluk, Balkanlara yayılabilecek bir tehlike dalgası yaratabilirdi.¹³⁹ Batılıların etkisinde bir Romanya ulus-devleti tedricen inşa edilse de Rusya'nın özellikle Boğdan'daki nüfûzunu kırmak Batılılar için pek mümkün gözüküyordu.

1866 Yılı'nın şüphesiz kazanan yegâne büyük gücü, ne Gorçakov ne de Âli Paşa'ydı; Bismarck'tı. Geleceğin Almanyası'nın önündeki en büyük engel olan Avusturya'yı askerî bir zaferle bertaraf eden Bismarck'ın bu hamlesi, Romanya'nın geleceğini de doğrudan etkiledi. Üstelik Bismarck, hem rakibi Avusturya'nın öteki sınırına hem de Balkanların limanlarına Prusyalı bir gözlemci yerleştirmeyi başararak Almanya'nın doğuya açılışında önemli bir adım attı; Paul Henry'nin de vurguladığı üzere bu her iki adım, Almanya'nın ihtişamlı geleceğini yaratıyordu (Henry, 1930, s.96).

Sonuç

Romanya'nın bağımsızlığı, XIX.yüzyılın ikinci yarısında Balkanlarda genel olarak görüldüğü üzere doğrudan bir milliyetçi ayaklanmadan ziyade, Romen milliyetçilerin Büyük Güçler arasındaki denge politikalarını gözetten bir dizi diplomatik ve siyasî hamlelerinin sonucuydu. Romen milliyetçiler, 1848'den ders çıkarmışlar, yüzyılın ikinci yarısında fenn-i diplomasiyi daha fazla ön plana almışlardır. Romen ulus-devletinin kurucuları, özellikle Kırım Savaşı'ndan sonra büyük bir Avrupalı gücün siyasî himayesinde güç dengelerinden istifade ile bağımsızlıklarını kazanma yolunu seçtiler. Kuza'nın Tuna Prenslüklerinin başında olduğu dönemde Rusya hariciyesinin Romanya'ya yönelik olarak Fransa aleyhine etkili bir nüfûz siyaseti yürüttüğünü ileri sürmek zordu. Kırım Harbi'nden

Memleketeyn Beği sıfatıyla tanımış olduğunun cânib-i Bâbiâli'ye beyânına bâ-emr-i imparatorî me'mûr ol-
dum..."

139 NA.FO.78/1922, 20 December 1866, no 160 (from Mr.Green to Lord Stanley).

sonra Balkanlarda ve Yakın Şark'ta kısıtlı hareket imkânlarına sahip olan Rusya için Memleketeyn'de statükonun devamı, geçici olarak belki de en tercih edilebilir durumdu. Başlangıçta statükonun devamı konusunda Rusya ile Bâbîâli ortak noktada buluşmuş olmalarına karşın, öncelikle Fransa'nın ve daha sonra İngiltere'nin İstanbul'da yürüttükleri diplomasi, Bâbîâli'nin Rusya ile 'tesadüfî' çıkar birliği dâhilindeki konumundan farklı bir noktaya kaymasına yol açmıştır. Romanya tahtına yabancı prens tayini konusunda 1858 Paris Mukavelesinin ilgili maddelerine mugayir hareket edilmesi, birkaç yıl sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü temin eden hukukî vesikaların en kritik maddelerinin Rusya tarafından hükümsüz kılınmasına bahane teşkil edecektir. Nitekim henüz Memleketeyn meselesi sonuçlanmadan Girit'te bir ayaklanma çıkmış ve Rusya'nın Girit isyanındaki diplomatik manevra alanı, Avrupa uyumundaki çatlamalara paralel olarak daha da genişlemiştir. 1866'da Gorçakov, 1856 Paris Antlaşması'nın en kritik maddesi olan ve Karadeniz'in askerî tarafsızlığını öngören maddesinin ilgasına yönelik kaleme aldığı memorandumda Prenslükler meselesinin altını kalın bir şekilde çizmiş, fakat bu beyanname, şartların olgunlaşmadığını hissedene tecrübeli devlet adamı tarafından bir süreliğine rafa kaldırılmıştır. Memleketeyn meselesi, XIX.yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'daki bütün büyük aktörlerin bir şekilde müdahil olduğu bir mesele olması münasebetiyle, 1856 sonrasında Osmanlı Devleti'nin iç ve dış politikalarını birbirlerinden kalın çizgilerle ayırmanın pek mümkün olmadığını da göstermiştir. Şark meselesi denilen tarihsel olgunun gerçekliklerinden biri de Osmanlı İmparatorluğu'nun iç ve dış meseleleri arasında keskin bir ayırımı ortadan kaldırmasıdır. Bu manada 1856 Paris Antlaşmasının kısa vadede dahi hangi ölçüde ve ne derece diplomatik bir başarı olduğunu Osmanlı tarih yazımının yeniden değerlendirmesi gerekmektedir. Nitekim antlaşmanın yumuşak karnı olan Romanya meselesi nedeniyle 1856 Paris Antlaşmasının altı oyulmuş ve yaklaşık 10 yıl gibi bir süre zarfında Rusya uluslararası şartların kendi lehine olgunlaştığını gördüğünde, 1856 Paris Antlaşmasını hükümsüz kılmak için çalışmaya başlamıştır. Romanya meselesinde uluslararası hukukun göz ardı edildiğinin St.Petersburg tarafından ileri sürülmesi, Rus hariciyesinin bu konuda yürüttüğü diplomaside kullandığı meşrû argümanlardan biriydi. Bir başka ifadeyle Rusya, bu meseleyi kendi diplomatik *fait accompli* politikasına gerekçe olarak kullanmıştır. 1866 Yılı sonunda bir dizi emrivâkiye Bâbîâli'nin denge siyaseti uğruna boyun eğmesi suretiyle çözülmüş olsa da Romanya meselesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğüne yönelik tehditleri kısıtlayan devletlerarası metinleri sorgulanır ve tartışılır hâle getirmiş, Sırbistan başta olmak üzere Balkanlardaki diğer millî hareketlere, büyük güçlerden birinin himayesini elde ettikleri sürece bağımsızlıklarını kazanabilecekleri hususunda örnek teşkil etmiştir. Romanya'ya yönelik bu desteğin ise Bâbîâli'nin iki büyük müttefikinden biri olan Fransa'dan gelmesi, Osmanlı diplomatlarının manevralarını kısıtladığı ölçüde, Kıtadaki bir büyük gücün ittifakına ihtiyaç duyan İngiliz desteğinin tek başına imparatorluğun çözümlenmesine engel olamayacağını göstermiştir. 1856 Paris Antlaşması sonrasında gelişen hadiseler, imparatorluğun kendi iç bütünlüğünü koruyacak dâhilî mekanizmaların eksikliğinde denge politikalarının yalnızca belli bir strateji dâhilinde aşamalı küçülmeye ve zaman kazanmaya yaradığını ispat eder. 1877 Yılına geldiğinde Rus ordularının Memleketeyn topraklarından geçişine izin veren Rus-Romen gizli antlaşması da bunu destekleyen en önemli hadiselerden biri olacaktır.

KAYNAKÇA

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)* (İstanbul)
Hâriciye Siyâsi (HR.SYS.) 1043/1, 1044/1
İrâde Hâriciye (İ.HR.) 218/12642, 220/12758, 223/13014, 223/13026
- Arhiv Vneşney Politiki Rossiyskoy Imperii (AVPRİ)* (Moskova)
Fond 133, opis 469 delo 48, 49
- Gosudarstvenniy Arhiv Rossiyskoy Federatsii (GARF)* (Moskova)
Fond 828, opis 1, delo 1435, 1436, 1437, 1438, 1439, 1440.
- The National Archives (NA)* (Londra)
Foreign Office (FO)
 78 *Turkey* 1861, 1862, 1867, 1910, 1912, 1915, 1916, 1921, 1922
 65 *Russia* 698, 699, 700
 881 *Confidential Papers* 1487, 1530
- Archives des affaires étrangères (AAE)*, (Paris)
Correspondances Politiques (CP) Turquie, 366, 367, 368,
- Barker, Nancy Nichols (1964). "Austria, France and the Venetian Question 1861-1866", *The Journal of Modern History*, 2 (36), ss.145-154.
- Bobango, Gerald J. (1979). *The Emergence of the Roumanian National State*, Boulder: Columbia University.
- Berindei, Dan (1998). "The Nineteenth Century", *Romania: A Historic Perspective*, ed. Dinu C. Giurescu-Stephen Fischer-Galati, Boulder: Columbia University, ss.201-234.
- Bossy, R.V. (1938). *L'Autriche et les Principautés-Unies*, Bükreş: Imprimeries de l'État Imprimerie Nationale.
- Clark, Chester W. (1942). "Prince Gorchakov and the Black Sea Question, 1866 A Russian Bomb that did not Explode", *The American Historical Review*, 48.1, ss.52-60.
- Çertan, E.E. (1985). "Vneşnyaya politika Rumunii v 1862-1875 gg.", *Oçerki Politiceskoy İstorii Rumunii (1859-1944)*, Kişinev: Akademiya nauk Moldavskoy SSR, ss.27-47.
- De Testa, Baron I. (1882). *Recueil des Traités de la Porte Ottomane avec Les Puissances étrangères*, tom V, Paris.
- Grosul V.Ya.-E.E.Çertan (1969). *Rossiya i Formirovaniye Ruminskogo nezavisimogo gosudarstva*, Moskova: Nauka.
- Henry, Paul (1930). *L'Abdication du prince Cuza et l'avènement de la dynastie de Hohenzollern au trône de Roumanie. Documents diplomatique*, Paris: Librairie Felix Alcan.
- Hilke, Gerhard (1992). Rußlands Haltung zur rumänischen Frage 1864-1866, *Südost-Forschungen* 51, ss. 219-257.
- Hitchins, Keit (1994). *Rumania 1866-1947*, Oxford: Clarendon Press.
- Ignatyev, Nikolay Pavloviç (1916). *Zapiski Grafa N.P.İgnatyeva*, Petrograd: Tipografiya V.F.Kirşbauma.
- Iorga, N. (1938). *Correspondance Diplomatique Roumaine sous le Roi Charles I-er (1866-1880)*, (Deuxième edition), Bükreş: Bibliothèque de l'institut pour l'étude de l'histoire Universelle.
- Iorga, N. (1945). *Historie des Roumains et de la Romanité Oriental, Les Réalisateurs de l'Unité Nationale*, vol.X, Bükreş: L'Académie Roumanie.
- Jelavich, Barbara. (2004) *Russia and the Formation of the Romanian National State 1821-1878*, Cambridge: Cambridge University.
- Kellogg, Frederick (1995). *The Road to Romanian Independence*, Indiana: Purdue University.
- La Question Dynastique en Roumanie*, Paris: Librairie Achille Heymann, 1889
- Lascaris, S.Th. (1926). "La Première Alliance entre la Grèce et la Serbie, Le Traité d'Alliance de Voeslau du 14-26 Aout 1867", *Le Monde Slave*, 9, ss.3-50.
- Merinescu, Beatrice (1983). *Romanian-British Political Relations 1848-1877*, Bükreş: Bibliotheca Historica Romaniae Studies.
- Mosse, W.E. (1960). "England, Russia and the Roumanian Revolution of 1866", *The Slavonic and East European Review*, 39 (92), ss.73-94.

- Pınar, Hayrettin (2012). *Tanzimat Döneminde İktidarın Sınırları: Babıâli ve Hıdiv İsmail*, İstanbul: Kitap.
- Riker, Thad Weed (1971). *The Making of Roumania*, New York: Arno Press&The New York Times.
- Sturdza, Démètre A. (1899). *Charles I-er; Roi de Roumaine, Chronique-Actes-Documents*, tome I, Bükreş: Institute d'Arts Graphiques Charles Göbl.
- Sturdza, Mihai Dimitri. "La Russie et la Désunion des Principautés Roumaines 1864-1866", *Cahiers du monde russe et soviétique*, 12.3 (1971), ss.247-285.
- Taylor, A.J.P. (1954). *The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918*, Oxford: Clarendon.